

**СЕЛСКОСТОПАНСКА АКАДЕМИЯ
ИНСТИТУТ ПО АГРАРНА ИКОНОМИКА**

ПРОФ. Д-Р ПЛАМЕНА ГЕОРГИЕВА ЙОВЧЕВСКА

**БЪЛГАРСКОТО СЕЛСКО СТОПАНСТВО
СЛЕД МАКРОСОЦИАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

**НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР НА НАУКИТЕ“
ПО НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ ИКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ (ЗЕМЕДЕЛИЕ),
ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 3.8 ИКОНОМИКА**

СОФИЯ, 2022

Дисертационният труд е обсъден на разширено заседание на отдел „Икономика и управление на организациите в земеделието и в селските райони“ при Институт по аграрна икономика при ССА на 17 юни 2022 г., на което е взето решение да се направи предложение за откриване на процедура за публична защита.

Публичната защитата ще се проведе на 16 декември (петък) 2022 г. от 11 ч., в заседателната зала на ИАИ.

Състав на научното жури:

Външни членове: проф. дин Пламен Мишев, проф. дин Никола Вълчев,
проф. дсн Анна Мантарова, проф. д-р Дарина Русчева, проф. д-р Иван Пенев

Външна резерва: доц. д-р Минко Георгиев

Вътрешни членове: проф. д-р Нина Котева, проф. д-р Светлана Александрова

Вътрешна резерва: проф. д-р Храбрин Башев

Съдържанието на дисертацията се състои от увод, три глави, заключение и библиография, онагледени в 3 схеми, 11 таблици и 76 фигури, в обем от 290 страници.

Съдържание на дисертационния труд

Увод	4
ПЪРВА ГЛАВА. Икономиката в семейството на социалните науки	8
1. Поява и същност на икономиката. Икономическа теория	8
1.1. Оскъдност. Избор. Ресурси	14
1.2. Поведение на стопанските агенти	16
1.3. Икономическо мислене	18
2. Интердисциплинарно обществено знание. Социологическа теория	27
2.1. Теорията на Толкът Парсънс	27
2.2. Парадигмата „социално взаимодействие“	38
2.3 Структура на икономическата система	41
2.4. Социалното взаимодействие и първичния отрасъл	58
ВТОРА ГЛАВА. Трансформацията и обществената динамика	62
1. Трансформация и социално взаимодействие	62
2. Макросоциална трансформация. Процес и реалност	79
2.1. Същностни характеристики и особености в Източна Европа	79
2.2. Социална трансформация в българското селско стопанство	81
2.3. Макросоциална трансформация и селското стопанство	91
3. Българското селско стопанство в ОСП	99
3.1. Общностна земеделска политика	99
3.2. Структурни промени и секторни изменения в селското стопанство след трансформацията	110
3.3. Поземлени отношения и макросоциална трансформация: процеси и проблеми	121
3.4. Социокултурни традиции	148
3.5. Уязвими сектори	153
3.6. Ефекти от подпомагането	159
3.7. Земеползване в отделните региони на България NUTS 2	166
3.8. Екологични практики в парадигмата социално взаимодействие	179

ТРЕТА ГЛАВА. Потенциал и възможности за развитие на отрасъла	215
1. Нов програмен период ОСП 2023-2027 г.	215
2. Политика на държавното управление	218
3. Биологичното производство в българското земеделие и ОСП.	223
4. Промяна в правилата при форсмажор	235
5. Променена политическа конюнктура	237
6. Маркери за социално взаимодействие	239
7. Потенциал за развитие на малките и семейни ферми.	256
Заклучение	276
Справка за научните приноси на дисертацията	279
Списък на публикациите, свързани с дисертационния труд:	281
Списък на Фигури, Таблици и Схеми	287
Списък на съкращенията	290

Авторът, следвайки структурата на дисертацията, в автореферата прави кратко представяне на основни елементи от изследването.

Увод

Актуалността и мотивите за провеждане на изследването се съотнасят към сложните процеси протичащи в българското селско стопанство в последните три десетилетия, чийто генезис датира от макросоциалната трансформацията през 90-те години на XX век. Настоящото дисертационно изследване има интердисциплинарен характер и е скромна опит на автора да оформи обяснителна линия на/за сложното състояние и динамичните промени в българското селско стопанство. Това не би могло да бъде обяснено, още по-малко анализирано, без познаване съдържанието на протичащите процеси и познания за логиката и метаморфозите на цялостното ни социално и историческо развитие в новото време, доминанта в което е макросоциалната трансформация. Както ни учи Емил Дюркейм, един от класиците в социалните науки: „Единственият начин да се докаже движението е да се върви.“

Познаването на сложните механизми, които движат икономиката и нейната роля за състоянието на социално-икономическата система на обществото, приложени към селското стопанство, рамкират предметния спектър за анализ на обществените отношения в отрасъла и фокусират значението на макросоциалната трансформация за крайните икономически резултати и състоянието на икономическата система в първичния отрасъл. Това е многопластова рамка, в центъра на която се позиционират и проблеми с фактора земя, които имат конотация със сложна природно-обществена значимост. От една страна като основна производствена икономическа единица, от друга като незаменим природен ресурс, в координатна система между невъзобновяемост и иманентна част от жизнената среда на човека. Балансът в това сложно равновесие зависи от политически решения, които целят да осигурят и успоредят процесите свързани с безпрепятственото функциониране на икономическата система на селското стопанство и процесите, свързани с опазването на поземления ресурс и природния фактор като част от жизнената среда на индивида, локалната общност и обществото. Същностната характеристика на анализа на обществените отношения в българското селско стопанство след макросоциалната трансформация се усложнява и от специфичните особености на земеделието като основен и първичен по своя характер отрасъл в системата на националното стопанство на страната. Това предопределя и системността при изучаване на динамиката и характера на тези

отношения и създаването на концептуален модел на основата на парадигмата на социалното взаимодействие.

Обект на изследване

Обект на изследване е процесът на развитие на българското селско стопанство при трансформацията следствие от макросоциалната промяна в обществената среда (политическа, стопанска и качеството на жизнената среда) у нас.

Предмет на изследване

Предмет на изследване са взаимоотношенията между политика, стопанска активност и жизнената среда на човека, релациите между трите сфери и състоянието на взаимопроникване между тях при макросоциалната трансформация в България.

Цел на изследването

Дисертационното изследване има за основна цел изготвяне на собствен концептуален модел на проблема с трансформацията и процеса на развитието ѝ, в който аналитично да се разграничат негови проявления в икономическата, политическата и социокултурната сфера с отражение върху качеството на жизнената среда. С помощта на този модел да се открият основни механизми (инструменти) за осветяване на изследвания процес с примери за трансформацията и в други централноевропейски държави след 1989 г. *Изследването* е насочено към разкриване на *парадигмата на социалното взаимодействие* и синергийни възможности за потенциални ползи от съчетаване влиянието на *политическия фактор* - трансформацията и общностната земеделска политика; и *стопанската дейност* - социално-икономическите предпоставки и националните социокултурни специфики с *жизнената среда на човека*.

Задачи, произтичащи от целта са:

Основната задача е да се използват възможностите на аналитичните връзки/оси на парадигмата „социално взаимодействие“ за да се ориентира и регулира изследователския процес с оглед да се осигури организация за получаване на обективни резултати. От нея произтичат няколко задачи:

- ✓ Преглед на еволюцията на икономическата теория, в зависимост от стопанското развитие на обществото;
- ✓ Проучване влиянието на макросоциалната трансформация върху състоянието на обществото и върху икономическата система на селското стопанство;

- ✓ Анализиране на промени в социално-икономическата среда в българското земеделие след приложението на общностната земеделска политика;
- ✓ Синергийни връзки между потенциала на природния и на биологическия фактор в съчетание с промените в икономическата система на първичния отрасъл. Разкриване на социокултурни традиции в българското селско стопанство и на ролята им за преодоляване на критични/кризисни моменти в обществото при трансформацията;
- ✓ Анализ на резултати от емпирични социологически изследвания за да се открие влиянието от администрирането и прилагането на ОСП в българското селско стопанство и разкрие връзката с политиката за „Зелена трансформация“;
- ✓ Перспективи за българското селско стопанство при кризисните световни и регионални конюнктури от началото на 2020 г. и през 2022 г.

Изследователска теза:

Взаимопроникващите влияния на политика, стопанска дейност и жизнена среда на човека и обществото/социума, в специфичните за страната условия на макросоциална трансформация, води до промяна в икономическата система на българското селско стопанство.

Макросоциалната трансформация, която започва преди три десетилетия в България и в Централноевропейските страни, е процес на промяна, следствие/резултат от изчерпване на потенциала за развитие на плановата икономика. Същевременно този трансформационен процес поражда/води до съответен/нееднозначен резултат – новата политическа рамка доминира/променя стопанската среда и дейността на актьорите в селското стопанство у нас, както и повлиява състоянието на жизнената среда.

Деветдесетте години на ХХ-ти век рамкират края на противопоставянето на две обществени системи, противоположни и противостоящи си в своето политическо, икономическо и социално устройство. Новата ендогенна теория за растежа се основава на предшестващи икономически теории, създадени от видни представители на няколко научни школи и техните течения. Сред тях се отличават имената на Адам Смит и Йозеф Шумпетер, чиито теоретични конструкти са създадени в периоди на трансформация на обществата. Следвайки научната традиция и спазвайки научния метод, нашата изследователска теза е в контекстуалността, че макросоциалната трансформация е сложен политически процес, засягащ обществените отношения и икономическата система в

българското селско стопанство с влияние върху жизнената среда на индивида и общностите.

Методи

В дисертационното изследване се прилага научния метод със съставни компоненти наблюдение, анализ и верификацията. За постигане на поставените цели в изследването се използват редица съвременни научни количествени и качествени методи, системен и сравнителен анализ, дълбочинно проучване, графичен, монографичен метод; метода на хронотопията, емпирично социологическо проучване, анкетно проучване, фокус група, изследване на случай, експертна оценка. В изследването са използвани резултати от емпирични социологически изследвания (ЕСИ) „Модерното общество – между уязвимостта и устойчивото развитие” и „Екологичната култура на производителите на селскостопанска продукция”, проведени през март 2010 година и през 2012 г. в рамките на проект „Трансформацията на националната ценностна система и нейната синхронизация с европейските модели: развитието на екологичната култура като показател за транслацията на европейски ценности в българското общество”, финансиран от ФНИ при МОМН.

Бележки/Ограничителни условия

Анализът в дисертационното изследване се извежда на базата на информация от различни периоди от време, което позволява чрез отграничаване на времевите срезове да се открият по-добре проявленията на процеси и тенденции в българското селско стопанство след макросоциалната трансформация.

Първа глава. Икономиката в семейството на социалните науки разкрива появата и същност на икономиката, която се заражда в древността и произлиза от развитието на земеделието¹. Това се обяснява с факта, че прехраната е вечна цел и неотменно условие за съществуването на отделния индивид и на обществото като цяло (по Маркс, Маслоу). Първоначално, за да задоволят потребностите си, хората обменят стоки с близките си. В труда си „Политика“ Аристотел, пише: „Първата общност, възникнала от няколко къщи, е селото... по природа селото представлява най-вече една колония на семейството“ (Аристотел). Като продължава разсъжденията си за естеството и естествеността на нещата, философът прави извода, че: „съставената от няколко села

¹ В тази глава са използвани и доразвити елементи от монографията на автора *Поземлените отношения: икономически ракурси*. Изд. Институт по аграрна икономика. С. 2016 г.

завършена общност е държава, която е постигнала предела на пълната самодостатъчност и е възникнала ... за да се живее по-добре“ (*Аристотел*). Логично следствие от развитието на съществуващите по това време школи, понятието „икономика“ се заражда в Древна Гърция. Етимологично, терминът произлиза от старогръцки οἰκονομία (oikonomia, „управление на домакинството, администрация“) от οἶκος (oikos, „къща“) + νόμος (nomos, „обичай“ или „закон“), отгук „правила на дома, домакинството“². Един от непреходните икономически въпроси на всяка социално-икономическа система е свързан с недостига на ресурси. Първият мислител, който прави разлика между обменна стойност и полезна стойност на дадена стока и разсъждава върху въпроса за ограничеността на богатата, отново е Аристотел.

Мотивът за осигуряване на материални блага е двигател на всяка съзнателна дейност. В основата на стопанската активност на човека е трудът: „...трудът, като създател на потребителни стойности, като полезен труд е условие за съществуване на хората, независимо от всякакви обществени форми, вечна, естествена необходимост: без него не би била възможна обмяната на веществата между човека и природата, т.е. не би бил възможен самият човешки живот“. (*Маркс, Капиталът*).

Обществените отношения преди векове възникват именно на основата на обмяната на блага. Една от най-разпространените представи за икономиката е, че това е наука изучаваща производството и размяната на стоки. В по-широк план към предмета на икономиката се прибавят и други въпроси, което я доближава до стопанската политика. Съществена характеристиката на икономическата наука е и възможността да се проучват предпочитанията на стопанските агенти при използването на ресурсите и изследване на отделните видове алтернативни възможности. Всички възгледи за предмета на икономиката се обединяват около изучаването на въпроси, свързани с това как обществото използва *оскъдните/ограничени ресурси*, за да произвежда полезни *блага* (стоки и услуги) и как богатата се разпределят (*Савов*).

По своята същност икономиката е социална наука. Икономическата теория изследва решенията/действията на стопанските субекти, факторите които повлияват тези решение и ефектите/резултатите от този процес на взаимодействие. Като методологическа основа на

²The Online Etymology Dictionary <http://www.etymonline.com/index.php?term=economy>. Ползвано на 10.09.2015

изследването на българското селско стопанство след трансформацията на социалния модел на обществото се прилага **научния метод, изразяващ се със следните съставни компоненти** (Савов 1993): **наблюдение**, което се осъществява в по-тесен или в по-широк формат, като за целта на изследването и анализа, наблюдението може да се прилага и в исторически смисъл; **анализ** на регистрираните факти; **статистическото измерване** – информация за повторемостта на явлението; **експериментът** и верификацията на постигнатото. Научният метод е в основата на икономикса, чиято сърцевина е и начина на мислене. Като част от семейството на социалните науки, икономиксът прилага всички компоненти на научния метод.

Без надеждна статистическа информация нито един анализ не би бил отражение и резултат от състоянието на стопанската практика. Въпросът е с непроменяема устойчивост. Поставен е през 1890 г. от Петър Габе. Относно търсенето на правилен отговор, авторът пише³: *„в какво се крият причините на такова ниско икономическо положение на околните“⁴, на това мизерно състояние на едничката отрасъл?⁵ За да се реши този толкова важен въпрос са необходими специални познания, пълна обективност и безпристрастие, щото да не впадне човек в погрешки и погрешно да припише по голямо или по-малко значение на некая от толкова много причини и фактори, които се явяват, като виновници на това положение. При решаването на този въпрос главната роля принадлежи, разбира се, на статистиката; тъй като само тя е способна да осветли въпроса от всичките му страни. За широкото развитие на статистиката, която навсекаде се явява като еднички верен барометър на обществените отношения, треба да съдействуват всичките класове на обществото. От като хората се научиха да се занимават с немите белези на статистиката, тя е станала най-компетентний съдник, който издирва основните причини, решително, на всичките социални явления.“*

При обективизирането на анализа използваме един или комбинация от показаните компоненти на научния метод. В изследването са използвани също така и общонаучните методи – дедуктивен, индуктивен, сравнителен и системен анализ. Чрез графичната форма

³ Габе, П. (1890). По земеделския въпрос. Изд. Печатницата на Спиро Голубачев.

⁴ Габе има предвид Варненска област (бел. авт.).

⁵ Земеделието (бел. авт.).

на представяне развитие, структура, териториално разположение и сравнения е проследен процеса на трансформация в българското селско стопанство.

Икономическа теория изучава въпросите свързани с *Оскъдност. Избор. Ресурси*

Фундаментът на икономическата теория е в предположението, че хората са в непрекъсната борба с оскъдността на ресурсите и търсят алтернативи. Поради ограничеността на ресурсите, богатата също са ограничени. Тази причинно-следствена връзка обуславя необходимост от извеждане на две основни понятия в икономическата теория: оскъдност и избор/предпочитане на различни варианти. Оскъдността е категория, с която в икономиката се обозначава стремежът на хората да консумират блага в по-голяма степен от реалните възможности да ги притежават.

В селското стопанство, като първичен отрасъл, част от стопанските блага са природна даденост. Имат ограничен характер от естествените условия на средата. Оскъдността е иманентно свойство в първичния отрасъл. *Земята е силно лимитиран ресурс със сложни количествени и качествени характеристики и параметри.* Това ѝ придава същност на особена стока и основен фактор за производство. При анализа се придържахме към следната дефиниция на факторите за производство: *„Производствени фактори (Factors of production) са всички блага, които са взети наготово от природата или са обработени в предшестващи производствени дейности, и служат при създаването на определен краен продукт (Савов, Сотирова)“.* В системата от производствени фактори земя-труд-капитал земята изпълнява роля на средство на труда и на предмет на труда. *В селското стопанство, независимо от напредването на технологиите, земята остава незаменим фактор за производство.* Това нейно качество идентифицира природния ресурс не само като особена стока, но поставя земята в основата на системата от икономически отношения в отрасъла и обуславя ролята ѝ в социално-икономическата система на обществото. Социално-икономическата значимост на проблемите, свързани с оскъдността на богатата, лимитирането им от ресурсите и желанието за притежание е предмет на дългогодишен интердисциплинарен анализ. Принципът на холизма включва проучването и на мотивацията. Въз основа на задълбочени изследвания в средата на миналия век е обоснован/изведен модел на предпочитанията (Маслоу, 1954). С помощта на холистичния подход Ейбрахам Маслоу изгражда теорията за мотивацията/предпочитанията и йерархията на човешките потребности. Като анализира пет вида потребности, с най-голям

приоритет за човека Маслоу определя задоволяването на потребностите от физиологичен характер. Предвид значимостта им, те са в основата на пирамидата.

Фигура 1. Пирамида на Маслоу

Физиологичните потребности имат и най-висок относителен дял при степента на удовлетворяване на дадена потребност, преди да се пристъпи към удовлетворяване на следващата. Според Маслоу, процентното удовлетворяване на всеки вид потребност, преди да се появи нужда от задоволяване на следващата, изглежда приблизително по следния начин. Средният гражданин задоволява 85% от физиологичните си потребности, преди да се появят потребности от сигурност. Задоволява 70% от потребностите от сигурност и тогава се пристъпва към потребност към принадлежност; 50% – от принадлежност, за да се появи потребност от увереност; 40% – увереност, и 10% – от самоусъвършенстване/самооценка. Моделът може да послужи за представяне в синтезиран вид на значението, което има първичният отрасъл за удовлетворяване на физиологичните потребности на човека.

Колкото и обширен да е предметът на икономиката, негово ядро е изучаването на *поведението на стопанските агенти*. В науката не е допустимо монополизиране на един единствен верен отговор и ограничаване на изследването до едно единствено решение. В икономиката, където стопанският живот е динамизиран твърде често от екзогенни/външни за системата влияния, каквито са политическите решения, абсолютизирането на отговорите е неконструктивна за обществото практика.

Промените в социално-икономическите модели на обществата винаги са тест за състоянието на икономическата теория и за възможността ѝ да освети протичащите стопански процеси, както и да предложи решения за минимизиране на евентуални негативи върху производствените единици и за обществото като цяло. Наличието на познания по икономическа теория предполага редуциране на потенциални разочарования от провежданата стопанска политика. Липсата на знания за функционирането на икономиката може да доведе до „защитаване на политика, която противоречи на основни постулати на икономическата философия“ (Савов, 1993). *Икономическото мислене се гради на знания от отделни части/обособени блокове от икономическата теория и на мисловния процес.* Познаването на базовите правила е условие за по-точно анализиране и управление на стопанските процеси. Без „*ex cathedra*“⁶ е много трудно да се постигне обективен и годеен за верифициране и в стопанската практика резултат. Прилагането на икономическо мислене при анализа на стопанската действителност допринася за повишаване на ефективността от дейността на производствените агенти. Резултатът е получаване на повече блага за отделните стопанските единици, за регионите и за цялото национално стопанство.

Принципи

Спазването на принципите на икономическото мислене способстват за получаване на повече социално-икономически ползи от оскъдните блага, с които разполага обществото. Съществено значение за усвояване на икономическия подход имат принципите, които са в основата на икономическото мислене:

оскъдност на богатата;

икономизиране на решенията;

предсказуемост на икономическата мотивация;

икономическото мислене е маргинално/пределно, винаги включва нетния ефект, който се добавя или изключва от съществуващия;

информацията е ресурс;

⁶[https://en.oxforddictionaries.com/definition/ex cathedra](https://en.oxforddictionaries.com/definition/ex%20cathedra). Достъпно на 22.12.2016 г. Знание, което не се подлага на съмнение. Сентенция, която се е зародила в древните гръцки школи и е преминала в латинския език. Възприета и ползвана в наши дни и от католическия канон.

*способност на теорията да предвижда;
вторичен ефект от икономическите действия.*

Приложени към селското стопанство, принципите на икономическото мислене спомагат за оптимизиране на стопанския процес в първичния отрасъл, в който по сложен начин се съчетават условията на природната и на социалната среда на индивида и на обществото. Поради факта, който вече изяснихме, че в производствения процес в първичния отрасъл се преплитат закони и елементи от неживата и живата природа със сложни социално-икономически зависимости, често доминирани от политически решения на социума, при анализа на някои икономически резултати, ще приложим **принципа на вторичния ефект от икономическите действия**. Съчетанието на тези разнопорядкови фактори при използване на ограничените ресурси изисква високо ниво на експертност при упражняване и управляване на стопанската активност в първичния отрасъл. Това ни дава основание да се фокусираме върху сложността на някои, на пръв поглед подложени на еднофакторни влияния, процеси. Диагностицирането на проблемни области, идентифицирането на някои „тесни места“, предвиждането и отстраняването на неблагоприятни за икономическите агенти фактори на стопанската среда, поставя редица изследователски въпроси. Разбирането на причините за промяна в посоката на икономическите процеси е сложна задача поради наличие на редица неизвестни. Може да бъде решена с помощта на много знания, експертен опит, научен подход и икономическо мислене. Кой създава средата за появата и проявлението на неблагоприятни стопански процеси: идеите, политиката, реализацията...? Защо икономистите не могат да дадат винаги бърз, точен и адекватен отговор на проблемните въпроси на своето време. Това е поколенчески проблем, често свързан с инерцията на мисълта и фетишизиране на „удобни и доказано работещи“ теоретични конструкции.

Икономическото мислене е средство за „осветяване“ на процесите, произтичащи при функционирането на стопанските единици и решение за предотвратяване на евентуални неблагоприятни последици за националната икономика. Този процес повече от столетие вълнува всеки добросъвестен изследовател. Един от първите учени, конструирали коректна изследователска теза за обяснение на гореспоменатия казус, е

Бастия. Клод Фредерик Бастия (*Claude Frédéric Bastiat* 1801-1850)⁷ е френски учен, политически философ от XIX-ти век, считан за родоначалник на либерализма. Проучва многопосочно икономическите процеси и прави някои изводи за качеството на резултатите, които представят отделните изследователи в трактатите си. Авторът си служи с дихотомията добро-лошо, за да онагледя по-добре своята теория. Според Бастия *добрият икономист отчита не само непосредствения, но и вторичния ефект от икономическите действия* за разлика от лошия икономист, който регистрира само прекия ефект. Косвеният ефект е в пряка връзка с първоначалното решение. Прибавя се към непосредствения ефект, но настъпва при определен лаг/изоставане във времето. Това суждение на Бастия, синтезирано почти преди век, има място при анализирането на всяка стопанска конюнктура, оформяща се в условия на променяща се социално-икономическа среда.

Евристичният потенциал на социалните науки – икономика и социология налага познаване и на „взаимодействието на “I” & “me”, “self” & “generalized other”“, анализирано от Д. Х. Мийд, законоподобните изказвания за социалния обмен на Д. К. Хоумънс, обществото като система от взаимодействия на Т. Парсънс, световната система от взаимодействия между център и периферия на И. Уолърстейн и диалектика на природата, взаимодействието като субстанция на Ф. Енгелс. Учените обобщават, че такъв синтез на социологическите парадигми се явява парадигмата на *социалното взаимодействие* (Генов 2019). Очертават се две категориални рамки, които дефинират социалното взаимодействие, а именно: „Актьори-Отношения-Процеси“ и „Детерминанти на социалното взаимодействие“: екологични, технологични, икономически, политически и културни. Дефинира се парадигмата на социалното взаимодействие по следния начин *най-общо като обмен на вещество, енергия и информация между индивидуални и колективни социални актьори в мрежа от социални отношения и в хода на социални процеси* (Генов).

⁷http://bastiat.org/fr/sur_bastiat.html Останал сирак още като дете, на двадесет и три годишна възраст Бастия наследява земеделското стопанство на дядо си. Енергично се заема с управление на десетината ферми, разположени в пределите на имота. Опитите му за усъвършенстване на производството и желанието му да промени господството на изполищата се увенчават с неуспех. През 1827 г. селскостопанска наука във Франция не съществува. Трудностите които среща в земеделието, благодарение на присъщия му дълбок ум, както казва Монтен (*Montaigne*), позволяват на Бастия „да учи и работи само с един поглед“. Вероятно този опит е отключил идеите, които С. Ф. Бастия по-късно развива и, благодарение на които, е признат за един от създателите на либерализма.

Социалните взаимодействия в социалните трансформации, пречупени през призмата на теориите на К. Маркс и М. Вебер, взаимодействията в социалистическата и постсоциалистическата трансформация и някои от последиците от тези взаимодействия в днешната съвременна ситуация са с висока степен на актуалност. Социалните структури и процеси в селското стопанство, свързани със социалното взаимодействие биха могли да се изследват на три структурни равнища:

- *взаимодействия на микро-равнище*: земеделец-земеделец, земеделец-администрация-потребител
- *взаимодействия на мезо-равнище* между организации: земеделска администрация-земеделска администрация, земеделска администрация-контролни органи, контролни органи-министерство;
- *взаимодействия на макро-равнище*: държава-държава, държава-секторна администрация на общностно равнище, държава-секторна администрация на общностно равнище-глобални организации, структури и процеси.

Дали една конкретна система за действие ще оцелее или не е чисто исторически въпрос. Зависи от адаптацията или способността на обществото да взаимодейства с околната среда. Политическите решения и обществените цели са част от тази необходимост. Интеграцията или хармонизацията на цялото общество налага необходимостта ценностите и нормите на обществото да са достатъчно конвергентни. Парадигмата на социалното взаимодействие е елемент от тази системна връзка.

Втора глава. Трансформацията и обществената динамика

Водещ теоретичен конструкт, с който може да се изследват сложните макросоциални процеси след трансформацията е идеята за утвърждаване на социологическа парадигма, в чийто център е *аналитичното понятие за социално взаимодействие* (Генов 2019). В интерпретацията на Генов социалното взаимодействие е дефинирано като обмен на вещество, енергия и информация между индивидуални и колективни социални субекти (актьори). Другите две оси на определението са отношенията между взаимодействащите субекти и процесите на микро-, мезо- и макро-социално равнище на взаимодействие. Прилагането на дисциплинарната парадигма „социално взаимодействие“ в анализа на начините, по които днес се развива общественото познание позволява да се изследва системата на българското селско стопанство след

макросоциалната трансформация. При това се разграничават широк спектър от макросоциални фактори, детерминиращи процеса. Те включват технологични, икономически, политически, културни и екологични структури и пластове. Тяхното влияние се опосредства от детерминиращото въздействие на исторически конкретната организационна среда. През 90-те години на миналия век световната икономическа теория обогатява разбирането за икономиката като динамично развиваща се наука. *Икономическата промяна има за своя основа познавателния процес.* Силно влияние за утвърждаване на този възглед има творчеството на Йозеф Шумпетер (*Joseph Schumpeter*), който обяснява генезиса на икономическата промяна, и разработките на Херберт Симон (*Herbert Simon*), който е първият изследовател, обосновал необходимостта от нова теоретическа схема за обясняване на необходимостта от промени в икономиката като наука. Развитието на икономиката не може да бъде обяснявано и анализирано само с аналитичните методи на ортодоксалната теория (*Nelson and Winter, 1982 :9*). Десетилетие по-късно динамизирането на икономическата теория се дефинира като необходимост от създаване на нова *„аналитична рамка, способна да обогати разбирането ни за историческото развитие на икономиките, и на едно по необходимост несъвършено ръководство за политически действия, насочени към подобряване на развитието на тези икономики“* (Норд, Уошингтън, Луис, 1993).⁸ Дефинираната необходимост от икономическа промяна в теоретичния конструкт има поддръжници и в българските теоретични среди. Защищава се концепцията за необходимост от *„нови решения на сложното многообразие от явления, бурно възникнали в края на миналия и началото на настоящия век... те са различни аспекти на съвременните органически свързани политико-икономически и социални реалности, на гигантското развитие на научното познание... на насищане на политическото пространство с нови идеи, на търсенето от човечеството на нови пътища за преодоляване на възникващите (някой от които циклични) проблеми на новото столетие“* (Лулански, 2014).⁹ Авторът вижда частично

⁸Дъглас Норт, Уошингтън Юнивърсити, Сейнт Луис. 1993. Икономическото развитие във времето, слово подготвено за представяне като Лауреатска лекция по икономика в памет на Алфред Нобел, 9.12.1993 г.

⁹Лулански, П. 2014. Съвременните стопански предизвикателства имат своята социална профилактика - генериране, обновяване, изучаване и прилагане на политико-икономическото знание 2014 г. <http://departments.unwe.bg/peconomy/bg/pages/5526>, достъпно на 18.05.2016 г

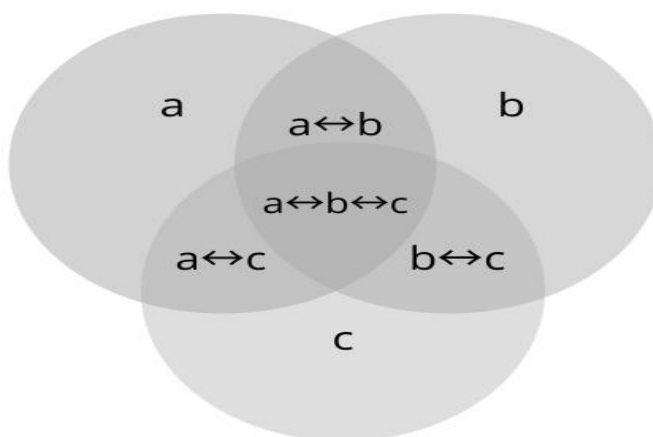
решение в съчетаването на знанието по макроикономика/политическа икономия, която се развива по оста същност-явление, и на знанието, предоставяно от икономикса/теорията за пазарното стопанство, която разглежда оста явление-същност. Хибридна форма от сливането на политическата икономия и икономиксът се приема, че може да бъде именувана „теоретична икономия“. Все повече макроикономисти от световни и български теоретични школи работят в това изследователско поле. За анализиране на нововъзникващи процеси в стопанския живот и тяхното коректно анализиране е необходимо задълбочено теоретично знание. Политическата икономия като наука за отношенията в процеса на възпроизводството/използване на ресурсите и на разпределението на богатството/потреблението на благата във всички негови форми, е фундамент за анализ на макроикономическото равновесие и отговор на част от промените в икономическата системата на българското селско стопанство след макросоциалната трансформация.

Оценката на политическата целесъобразност от икономическо знание, приемственост на общите теоретични моменти от класическото наследство, съобразяване със същностните изменения и с ценностните измерения на стопанското развитие, дистанциране от присъствието в науката на догми, е елемент от създаването на *нова аналитична рамка за опознаване на динамизираната икономическа среда след макроикономическата трансформация*. Това са условия, чието познаване и съблюдаване осигурява висока надеждност на експертните анализи и добра адаптивност на получените при изследването резултати. Нашето съвремие от последните три десетилетия също извежда на преден план в изследователските тези на учените въпроси като неравенства (Стиглиц 2012, Пикети 2014). Две теории за неравенството на световно известните икономисти – Джоузеф Стиглиц „Цената на неравенството“ (2012) и „Голямото разделение“ (2015) и Тома Пикети „Капиталът на XXI век“ (2014) представляват методологическо обогатяване на съвременната политическа икономия. Същевременно, и Стиглиц и Пикети предоставят и методически инструментариум, с който изследователите могат да извеждат своите актуални анализи в динамичния съвременен политико-икономически и икономико-политически свят. Разминаването между наличната експертиза и резултатите в социално-икономическата система на обществото извежда необходимостта

от изучаване на социалното взаимодействие и трансформация, както и на социалното взаимодействие в трансформацията.

В тази връзка все по-активно се преоткрива значимостта на парадигмата социалното взаимодействие, която може да се свърже и с PEST модела, но излиза извън технико-техническия и технологичен прочит на взаимодействието. Социалното взаимодействие в днешно време акцентира и върху еманацията на взаимодействието, с акцент върху философската натовареност на този процес. Авторското виждане за концептуален модел за регистриране, опознаване и анализиране на сложните процеси, които протичат на микро-, мезо- и макро равнище в българското селско стопанство в областта/сферата на социалното взаимодействие след макросоциалната трансформацията е илюстрирано посредством следната схема.

Фиг. 2 Модел на социално взаимодействие

Легенда: а - политическа среда;
б – стопанска дейност;
с – жизнена среда на човека;
а+б – взаимозависимост: политическа среда ↔ стопанска дейност;
б+с – взаимозависимост: стопанска дейност ↔ жизнена среда на човека;
а+с – взаимозависимост: политическа среда ↔ жизнена среда на човека;
а+б+с – антропоцен

Концептуалният модел използва принципа на структурната организация на многостепенните системи. Представеният концептуалният модел е само схема, която илюстрира/определя свойствата на елементите на планираната структура и нейните причинно-следствени връзки/взаимоотношения, необходими за постигане на заявената цел. Предвид ограничеността и спецификата на ресурсите в селското стопанство и ролята

на отрасъла за развитието на националното стопанство, цел на изследването е да се направи и опит да се открият някои проблеми при използване на природния фактор в стопанската дейност на субектите в първичния отрасъл и значимостта/връзката им с устойчивото съхранение на качествените характеристики и количествените параметри на използваните в земеделието средства и предмети на труда в динамичната среда след макросоциалната трансформация. Биномът общество-природа се натоваарва със силна взаимовръзка на двупосочно проникващо влияние. Обществото и природата са част от обща система и се намират в променливо съотношение помежду си на принципа на обратната връзка. Следователно, социалната и природната среда на човека не могат да бъдат отграничени една от друга в рамките на общата екологична система. Те са функция на единството между явленията в природата и последиците от човешката дейност върху тях. Това единство не е подвластно поотделно нито само на природните закони, нито само на особеностите на социалната среда. Човешката среда се създава под общото и комплексно въздействие на природните и на обществените системи. Природните системи се състоят от органични системи, в които се поддържа равновесието на живата материя, енергия и информация, това е равновесието в природните екосистеми. Тези “логически“ по същността си структури се подчиняват на свои вътрешни закони, осигуряващи както динамиката им, така и вътрешната стабилност и равновесие на цялата система. Обществените системи, в т.ч. и икономическите, се характеризират с това, че се създават с оглед удовлетворяване потребностите както на отделния индивид, така и на обществото като цяло. Природните и обществените системи са в активна връзка и са в процес на непрекъснато взаимодействие, при не само си влияят, но и се допълват. Следователно, човешката среда е онази съвкупност от природни условия и обществени явления в която човекът се развива като природно и социално същество. Като част от тази среда, той ѝ оказва съществено обратно въздействие. В хода на производствената си дейност обществото и икономическите системи си взаимодействат с екосистемите и с биосферата като цяло. От този сложен двупосочен процес произтичат съществени изменения както в природата, така и в обществото. Връзката на социалното взаимодействие, с макросоциалната трансформация е имплицитна и поливалентна. Има пряко отношение към осигуряване на стопанската дейност на актьорите в земеделието по начин, който съответства на условията за осъществяване на стопанска дейност, адаптивно

пластична към политическите и социално-икономическите процеси в обществото. Социалното взаимодействие е парадигмата с която би могло да се обясни защо при несигурност в осигуряването на производството на потребни продукти или суровини, субектът организира и намира технологично решение, което осигурява добавяне на стойност с най-ниски вложения за да се завърши процеса на производство. Пример в това отношение е установяване на взаимодействие/съчетаване на потенциала на биологичния/екологичния фактор и неговото „икономизиране/рентиране“ на примера на ръста при отглеждането на протеиновите култури в периода след макросоциалната трансформация. е пример за социално взаимодействие в земеделието. *Принципът за запазване на биологическия компонент на природата трябва да се съвмести с икономическите резултати от вложените от обществото и индивида в земеделското производство природни ресурси, земя, труд и капитал.*

Значението на селското стопанство в началото на трансформацията играе съществена роля за създаване на стойност в националната икономическа система, за осигуряване на продоволствието на страната, както и за изхранване на семействата с производства от придворните стопанства.

Следователно, *развитието на стопанска конюнктура, благоприятствана от съчетаването на политическа среда, икономически/стопански и екологически принципи, е израз на социално взаимодействие на микро-, мезо- и макро- ниво. Мястото и ролята на първичния отрасъл в системата на националната икономика след макросоциалната трансформация (в преходния период към пазарно стопанство) се откроява посредством позитивната роля на земеделието за развитието на националното стопанство. Изразява се в създаване на национален доход вследствие положителното търговско салдо при външнотърговската дейност със земеделски стоки. Друго съществено предимство на отрасъла в преходния период е големият му относителен дял в структурата на създадената брутна добавена стойност. През 1997 г. В Североизточния и в Югоизточния райони в които аграрният отрасъл превишава по този показател не само индустрията, но и новосъздадената стойност от услугите.*

Земеделието, като първичен отрасъл, традиционно играе ролята на буфер при/за възстановяване на стопанската дейност в българския социално-икономически и обществен живот, със съществен принос за развитието на системата на националната икономика.

Нещо повече, *значението на селското стопанство е с ранг на аксиома*, родееща се с тези от биологичните и точните науки и може да се разположи в координатната система както на индивида, така и на обществото. Не случайно През 1890 г. енциклопедистът Петър Габе, основател на първото модерно българско земеделско стопанство в Добруджа, ни завещава мисълта, че *една победа в земеделието е по-скъпа от една победа на фронта*. Неговото прозрение от преди 132 години в наши дни има своя нов прочит.

Макросоциалните трансформации са сложни периоди в развитието на обществата когато „народностната тъкан“ бива спасявана от потенциала на уникалните природни дадености и социално-икономически специфики. В България селското стопанство, благодарение на монополните качества на природния фактор и богатите социокултурни традиции на населението за упражняване на земеделски труд, се откроява сред останалите отрасли в националната икономика със способността си най-бързо да създаде условия за преодоляване на дефицити в различен срез - лични, локални, национални. Иван Хаджийски (1974) моделира това качество/свойство на родното земеделие споделяйки, че в България *земеделието е в основата на политическия, икономическия, социален и културен живот*, че *селянинът „виси“ на зърното* и др. мисли с подобна конотация. С проекция към настоящата кризисна ситуация в национален, регионален и световен мащаб, философията на Хаджийски подсказва, че продоволствието е подвластно на хранителната верига, в основата на която стои отрасъл селско стопанство.

След удовлетворяване/изпълняване на всички критерии и покриване на изискванията за пълноправно членство, България е приета за член на Европейския съюз през 2007 г. Протичането на стопанската дейност и състоянието на икономическата система в българското селско стопанство след влиянието на макросоциалната трансформация, приемат императивите на общностната земеделска политика, включително и постпродуктивистките ценности. Политическото решение за пълноправно членство в ЕС-27 променя стопанската среда за развитие на селското стопанство в България. Още в първите години от прилагането на ОСП структурата на производството се променя поради избрания най-лесен начин за подкрепа на доходите на земеделските стопани у нас. Производството на култури със слята повърхност извежда подотрасъл растениевъдство на доминантна позиция при създаването на стойност в сравнение с животновъдството. Появяват се т.н. „уязвими сектори“ – зеленчукопроизводство и

овощарство (отглеждащи интензивни култури), както и подотрасъл животновъдството, които се нуждаят от поддържащо производството подпомагане/плащане за да „оцелеят“. Процес на проявление на структурни промени между двата основни подотрасъла на селското стопанство у нас и прерастването/трансформирането им в структурни дисбаланси.

Условно, периода от 1995-2017 г. може да се раздели на три подпериода: 1995-2001 г., 2002-2007 г. и 2008-2017 г. Процесите през периода на наблюдение открояват влиянието на настъпили в страната политически промени при подготовката и активното прилагане на ОСП в българското селско стопанство. През първия подпериод се наблюдава относително равновесно състояние на създадената обща продукция от растениевъдството и животновъдството. Вторият подпериод съвпада с прилагането на програма САПАРД¹⁰ в България. Специалната програма на Европейския съюз е предназначена за подпомагане на земеделието и развитието на селските райони в страните от Централна и Източна Европа преди присъединяването към европейското икономическо пространство. Прилагането на САПАРД е периодът, в който доминирането на подотрасъл растениевъдство над животновъдството в България добива устойчив характер. След присъединяването към ЕС тази тенденция се засилва. Това е третият подпериод от изследвания период. В последните години общата продукция от животновъдството съставлява едва една четвърт от общо създадената в селското стопанство. Това се дължи на все по-разширяващото се екстензивно производство. Процесът на отглеждане на култури със слята повърхност е предпочитана стопанска практика, която осигурява сигурен финансов ресурс по линия на директните плащания на единица площ. Получените европейски средства покриват съществен дял от себестойността на отглежданите култури със слята повърхност. Произведената продукция осигурява печалба за производителите и от икономия на мащаба. Производството на зърнените и на техническите култури се индустриализира все повече. Зърното и слънчогледът са разпознаваеми борсови стоки, осигуряващи висока доходност за земеделските стопани. Всички тези предимства стимулират производителите да отглеждат все по-големи площи със зърнено-житни и технически културни видове растения. Като резултат, в България се разширява производството на екстензивни култури с по-ниска добавена стойност, които заемат значителен дял в аграрния износ. Износът на

¹⁰ от съкращението *SAPARD - Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development* - англ.

преработена продукция би донесъл повече национален доход. Тенденцията за износ на зърно като суровина все още има устойчив характер. Неблагоприятна тенденция и пропуснати възможности за добавяне на стойност е ръстът на общата продукция от зърненото производство при тренда на намаляване на ОП от свиневъдството и птицевъдството.

Процесът е симптоматичен за състоянието на икономическата система в българското селско стопанство. Отражение на политическото влияние върху стопанската среда в първичния отрасъл у нас и се стимулира/подхранва от благоприятни предпоставки. Абсолютизирането на пазарното стопанство, субсидирането по линия на общностната земеделска политика и незрелият характер на поземлените отношения. Обществените отношения в българския аграрен отрасъл, разгледан като функционална система, имат хоризонтална структура. Това е технико-икономическата основа на материално-производствената сфера. Стопанските субекти, „охранявани“ от идеологията на пазарното стопанство, взимат суверенни решения за вида и начина на упражняваната стопанска дейност. Управлението на този процес внася елементи на координация, води до т.н. вертикална структура в обществените отношения (Мунтян, Б.)¹¹. Това е свързано с ролята на държавата. Подобни процеси се наблюдават и в Чехия, Словакия, частично в Полша и в някои други държави, избрали социалната демокрация като начин за трансформация на модела на обществено развитие.

На входа на обществените отношения в селското стопанство са вложенията/ресурсите, част от които са природни и биологични ресурси. На входа са и институционалните норми, които регулират прилагането/приложението/влагането/вложението на ресурсите в производствената дейност на актьорите в отрасъла. Съчетаването на природни фактори и институционални норми предопределя сложността от успоредяването в производствения процес на спецификата на елементи от нежива и жива природа с условия, създадени от социума. Факторите, които задават условията, вида и характера на ресурсите на входа на икономическата система на селското стопанство са разнородни по своя характер, динамично променящи се под влияния, понякога външни за характера на производствения

¹¹ Мунтян Бернард (1995). Най-голямата опасност за човечеството днес е острата идеологизация на проблемите и техните решения. Доклад, изнесен в центъра за изследване на идеологиите. Личен архив на автора. Цитирано по Митев, П.-Е. 2017 г.

процес в първичния отрасъл. Следователно, на изхода от функционирането на системата от обществени отношения в селското стопанство са резултатите от стопанската активност на субектите в първичния отрасъл. В резултат от протичането на производствения процес, осъществяван при различни по своята зрялост обществени отношения, вложенията на отрасъл селско стопанство в системата на националната икономика могат да имат различни характеристики. Пример в това отношение е рязко оживения пазар на земеделска земя след 2007 г. и намаления размер на необработваемата земя в българското селско стопанство. Политическа промяна със силно изразено позитивно влияние върху стопанската среда в отрасъла. Благоприятните агроклиматични условия за производство и финансовата подкрепа по линия на ОСП създават положителен синергиен ефект – устойчиви средни добиви от зърнените култури в България в годините след пълноправното членство на страната в ЕС. Реализацията на високи добиви е важна предпоставка и съществен елемент за създаване на гарантиран доход и сигурна ликвидност в периоди на криза. Отново ще се позовем на специфичната функционалност при това производство и на факта, (който вече коментирахме при нарастването на ИЗП), че зърнените култури са разпознаваема борсова стока. Търсенето им на международните пазари се обуславя, както от тяхната стоковост и функционалност, така и от потенциала за преработка и създаване на продукти с добавена стойност. Зърненото производство е в основата на хранителната верига, представлява незаменим продоволствен ресурс, източник за прехрана. В това си качество зърното е гаранция за продоволствения суверенитет и елемент от националната сигурност.

Обществените отношения във връзка с използването на земята, както и развитието на стопанските единици в българското селско стопанство се утвърждават в среда на доминиращ „свободен пазар“, при отсъствие на национална дългосрочна визия за развитието на отрасъла. *Вътрешните фактори* за търсене на земеделска земя като основен и незаменим производствен ресурс в първичния отрасъл отсъстват до началото на новото хилядолетие. Пазарът се „раздвижва“ след 2002 г., благодарение на външни фактори. С идването на САПАРД интересът към селскостопанските активи се проявява в оживяване на стопанската конюнктура в отрасъла. Резултатът е активизиране и развитие на процесите в системата на поземлените отношения у нас. За това благоприятства и търсенето на земеделска земя предвид стопанското оживление при производството на

култури със слята повърхност сред които зърнено-житните са водещи. Земята става борсова стока с най-висока ликвидност.

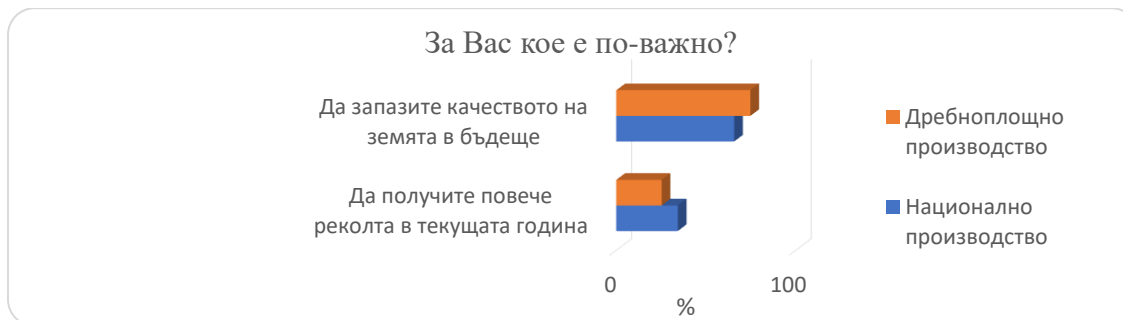
Членството в общото европейско икономическо пространство предоставя възможност да се ползват финансовите потоци от бюджета на ЕС, предвидени за реализиране на динамично развиващите се общностни политики за т.н. „зелени практики и политики” в духа на стратегията за „Зелен договор/Зелена сделка“ на Европа. Това е реално предизвикателство пред нашите земеделски производители и най-вече пред органите, оторизирани с администриране на процесите в отрасъл селско стопанство, прилагането и управлението на европейските политики и програми у нас. Има реални предпоставки България да се окаже „печелившият бенефициент” от все по-фината еко-настройка на ОСП.

Значимостта на земеделието за националната икономика и за социокултурното равнище на обществото у нас е неотменна във всички периоди на трансформация на социално-икономическия модел на обществото. Дванадесет години след края на Руско-турската война Петър Габе издава студия, в която пише: „...селското стопанство е единственият отрасъл, от състоянието на който зависи както икономическото, така и политическото съществуване на страната ни...” (Габе 1890)¹². Тази мисъл е актуална и днес, когато съвременната икономика навлиза в етап на развитие, определян като „нова реалност”, обременена от политически, стопански и екологични парадигми и параметри.

За България, предвид вече споменатите сравнителни предимства за стопанска дейност в първичния отрасъл, процеса на екологизиране на политиката за подкрепа на земеделските стопани представлява интерес и се превръща в обект за специално и детайлно проучване. Десетилетие след като се администрира, екологизацията на селскостопанското производство се утвърждава в програмната и бюджетна рамка на ОСП (2014-2020). Това е резултат от 60 годишното усъвършенстване на общностната земеделска политика, което продължава и в предстоящата ОСП 2023-2027 г. Поредните промени са продиктувани от все по-засилващата се екологична чувствителност на световната и европейска общественост след началото на новото хилядолетие, при

¹² Петър Габе е завършил политическа икономия в Европа, емигрант от Украйна, който се установява в Добруджа. Създава иновативно за времето си земеделско стопанство, което е притегателен център за новосъздаващата се българска интелигенция и прототип за написването на „Чифликът край границата“ от Йордан Йовков. Дора Габе е негова дъщеря.

навлизането в антропоцена. Подкрепата за т.н. „зелени практики и политики“ в духа на стратегията за „Зелен договор/Зелена сделка“ на Европа е реално предизвикателство пред нашите земеделски стопани и най-вече пред органите, оторизирани с администриране на процесите в отрасъл селско стопанство при прилагането и управлението на европейските политики и програми у нас. Има реални предпоставки България да се окаже „печелившият бенефициент“ от все по-фината еко-настройка на ОСП. Българските селскостопански субекти са наследници на богати социокултурни традиции и поколенчески нагласи за щадящо отношение към земеделската земя. Доказателство за това са резултати от проведени емпирични социологически изследвания¹³, регионално, реализирано през 2010 г. сред земеделски стопани от район, характерен за дребноплощното производство, както и национално, сред регистрирани земеделски производители през 2012 г.

Източник: ЕСИ регионално 2010 г., ЕСИ национално 2012 г.

Анализът на графично представените данни за приоритетите на земеделските стопани предоставя съществена информация за отношението им към земята като неотменим фактор за бъдещата им стопанска дейност. Запазването на качеството на поземления ресурс е по-важно от получаването на повече реколта в текущата година. Отношението към земята е маркер за потенциални синергийни ползи от приложението на ОСП в земеделската практика и съхраняването на жизнената среда. Отговорът на въпроса „За Вас кое е по-важно“ хармонизира с парадигмата на социалното взаимодействие в антропоцена.

Трета глава е фокусирана върху потенциала и възможностите за развитие на отрасъла. Когато се говори за потенциал, винаги се има предвид добро познаване на

¹³ ЕСИ са част от работата по проект „Трансформацията на националната ценностна система и нейната синхронизация с европейските модели: развитието на екологичната култура като показател за транслация на европейски ценности в българското общество“ (2008-2012). Проектът се финансира от Фонд "Научни изследвания" при МОН.

възможностите за развитие, които са налични във всяка отделна сфера на материалния живот, на социалната система и културната област. Вероятно този фундамент позволява на Питър Дракър да счита, че „Най-добрият начин да предвидиш бъдещето е да го създадеш“. В духа на този подход, авторът търси потенциал и възможности за развитие на отрасъла в сечението между нагласи и практики на българските земеделци и бъдещите промени в ОСП 2023-2027 г. Разглеждат се *екологични практики в парадигмата социално взаимодействие, представени в сравнителен анализ на регионално и национално ниво; малките ферми и семейното земеделие при променена политическа конюнктура; процеси при размера на земеделските субекти и използваната земеделска площ в България и някои страни от Централна и Източна Европа за да се открият регистрираните у нас неравенства.*

Резултатите от емпиричните социологически изследвания показват, че българските земеделци са мотивирани да прилагат еко-мерките на ОСП, тъй като притежават висока екологична култура. Въпросът: **„Селското стопанство уврежда или не околната среда“** показва много високо ниво на **информираност** на *национално ниво*. Всеки шести респондент счита, че селското стопанство не уврежда околната среда, всеки четвърти отговаря, „да, но не много“. Много малко са регистрираните отговори „не мога да преценя“, а отговорите „да, много“, са единични. Всеки трети респондент от производителите, занимаващи се с *дребноплощно производство*, счита, че селското стопанство не уврежда околната среда. Всеки пети не може да прецени. Този резултат може да се обясни с факта, че голяма част от респондентите се занимават с т.н. придворно стопанство, не са пазарно ориентирани и произвеждат за собствена консумация. *Всеки четвърти респондент отговаря „да, но не много“, мнение, което доближава двете групи производители и загатва за известни колебания на българския производител на селскостопанска продукция. Този факт е съществен и ще бъде предмет на последващ анализ.*

„По Ваше мнение, кое в селскостопанското производство вреди най-много на околната среда?“ е въпросът, който показва, че 40% от респондентите на *национално ниво* определят като *най-вредни препаратите за борба с вредителите*. Това е мнение споделено от 25 % от анкетираните на *регионалния етап* от проучването. Заетите в *дребноплощно производство* определят като най-голям замърсител *употребата на*

изкуствени торове. Така отговаря всеки трети при регионалното проучване. Тези резултати регистрират висока екологична и технологична грамотност и при двете групи производители и са предпоставка за успешно прилагане на новата ОСП (2023-2027).

Почти три пъти повече са респондентите, регистрирани селскостопански производители, отговорили: „нищо не вреди”, в сравнение с тези, които се занимават с дребноплощно производство. Това може да се обясни с факта, че едните са пазарно ориентирани, това е тяхна основна трудова заетост, бизнес, който те познават и разширяват. Профилът на селскостопанските производители, занимаващи се с дребноплощно производство е различен. Мотивацията, също. С това се обяснява и разминаването в отговорите при двете групи, че отглеждането на монокултури е вредно. Двойно повече са респондентите, дали този отговор от групата на заетите с дребноплощно производство. Предвид малките поземлени участъци, които обработват, при тях значимостта на редуването на културите е от съществено значение за реализиране на добра реколта. Твърде често те прилагат сеитбообръщение, което са „наследили” от предците си.

„Доколко се съобразявате с качествата на земята ?:

- **при избор на култура** - Ето един въпрос, който фокусира в себе си и екокултура и *отношение на българина към земята*. В ЕСИ имаме специален панел по този въпрос. Тук само отбелязваме, че привързаността на българският селскостопански производител към земята не е само като към средство за производство, инвестиция или източник на доход. Тя е и незаменим природен ресурс и семейна ценност. Значението ѝ като „място, на което се отглеждат култури” е неоспоримо. Нещо повече, земята придобива качествено ново измерение, обусловено от ролята ѝ на „посредник” между живата природа, протичащите биологични процеси и реколтирането на стопански добив. Парадигмата на социалното взаимодействие е фактор и причина за рентиране на ползи при „зелената философия“ в новата общностна земеделска политика след 2023 г. Отговорите на въпроса разкриват пълен консенсус при двете групи респонденти. Мненията се успоредяват и потвърждават истинността на гореизложените съждения. Българският селскостопански производител познава и умело използва качествата на земята като основно средство за производство. Тя е ценен природен ресурс и неотменим фактор за реколтиране както на устойчив добив, така и за получаване на добър доход от

текущата стопанска година. Преобладаващата част респонденти и от двете групи „напълно” се съобразяват с качествата на земята при избор на култура. „По-скоро да” отговаря всеки трети респондент от двете групи производители. Този резултат е благоприятна предпоставка за успешно прилагане на все по-екологизиращата се ОСП (2023-2027).

- **при избор на технология** се изискват сериозни специализирани познания, за да се съчетаят качествените характеристики на земята с технологичните изисквания при отглеждането на съответната култура. Сравнението на дребноплощно и национално производство откроява сериозни различия в полза на регистрираните селскостопански производители. Данните показват, че почти 65 % от тях респондентите от националното ЕСИ съобразяват напълно технологията на отглежданата култура с качествените характеристики на земята. При дребноплощното производство едва 18 % от респондентите отговарят положително. Всеки трети и от двете групи дава отговор „по-скоро да”. При дребноплощното всеки трети отговоря „по-скоро не”. Но, за разлика от високият процент отговорили „по-скоро не” при заетите с дребноплощно производство, на национално ниво този отговор дават много малък процент респонденти. Единици са отговорили „изобщо не”, докато почти 13 % от земеделците, обработващи малки площи са посочили този отговор. Тези резултати открояват сериозен информационен дефицит и необходимост от попълване на вакуума от специализирани познания при земеделците, практикуващи дребноплощно производство. Това изискване е водещо при все по-екологизиращата се ОСП и става актуално при преориентирането на все по-голям финансов ресурс за подкрепа на „зелени” практики.

- **при сеитбообръщението** - Също толкова съществено за екологията звено от технологичната дисциплина, е и правилното редуване на отглежданите култури и съобразяване на техните изисквания с качествените параметри на земята. Всеки седми респондент от националното ЕСИ отговаря „напълно”, срещу всеки трети, ангажиран с дребноплощно производство. Всеки пети от регистрираните земеделски производители дават отговор „по-скоро да”. От производителите, обработващи по-малки поземлени участъци този отговор дават почти 45 %. Около 18 % от дребноплощните производители – „по-скоро не”, докато на национално ниво този и отговор „не” са със символични стойности.

Може за се оформи *обобщение* за това, че *високата екологична култура на българските селскостопански производители* е израз на устойчивост и в нагласите и в практиките за прилагане на технологични решения, щадящи природния ресурс и околната среда. Интересът за производството на екологично чисти и на храни с гарантиран произход нараства. Регистрира се благоприятна синергийна връзка и взаимозависимост, осигуряваща реална възможност за повишаване качеството на живот на индивидуалния производител, на семейната ферма и на обществото като цяло. Еманация за социално взаимодействие.

Парадигмата на социалното взаимодействие се потвърждава и от анализа на резултатите от проведено през 2014 г. *групово интервю сред представители на националната и местна администрация*. Представителите на местната администрация активно търсят механизми за преодоляване на някои слабости при приложението на мярката на терен. Потясно сътрудничество с представителите на парка при разчертаване на парцелите, опити да чертаят и по други слоеве, съвети към бенефициентите по процедурите са част от работещите решения, които водят до повишаване ефективността на пасторализма по места. Мотивът: „Ние се познаваме”, също допринася за предприемане на стъпки по отстраняване на някои административни противоречия и преодоляване на известни бюрократични бариери. Служителите на ОЗС споделят, че са в състояние да положат дори и допълнителни усилия, но да преодолеят техническите затруднения при оформяне на документите на бенефициентите. По места експертният опит и субективната мотивация на работещите често са решаващи за повишаване на ефективността от приложението на мярката 214 на територията на НП „Централен Балкан” (гр. Павел баня, гр. Тетевен, гр. Троян). Разрешаването на проблеми от административен и информационен характер би довело не само до териториално разширяване, но и до качествено повишаване на ефекта от прилагането на ОСП 2023-2027 в нашата страна.

Посредством анализа на представителните данни от проведените ЕСИ се извежда и взаимовръзката между метода на биологичното производство и малките/фамилни земеделски стопанства. Съчетаването на стопанската активност в отрасъл селско стопанство, не случайно наричан първичен отрасъл на националната икономика, с опазването на природния ресурс поставя темата за биологичното производство на приоритетно място. Биологичното производство е начин за ограничаване процеса на

изтощаване на природните ресурси, причинено от стопанската активност на човека. Именно фамилното земеделие е най-пластично към опазването на природния ресурс в селското стопанство и на жизнената среда показва анализа на представителните данни от проведените ЕСИ. Философията в дейностите на респондентите от ЕСИ е онзи дълбок социокултурен пласт, който държи жива връзката човек-природа, въпреки твърде често продоволствената потребност и обективизирана от социално-икономическата среда нужда от осигуряване на хранителния суверенитет на семейството и по-широката фамилия. Теорията на Маслоу е непозната за актьорите от фамилните стопанства, но здравият жизнен код на тези хора провокира изследователската общност от редица интердисциплинарни колективи към поставянето на нови научни въпроси в епохата на антропоцена.

Парадигмата на социалното взаимодействие доказва своята актуалност и при дешифриране на резултатите от европейско допитване, осъществено през периода октомври-декември 2021 г. във връзка с бъдещото икономическото развитие на ЕС¹⁴. Нагласите на европейските граждани очертават интересен профил, представен на следната схема.

developments stabilizing future
 environmental **increase** account new
 imbalances **governments** climate basis
 union europeans tax gdp funds
 framework countries semester
 deficit rule **social** policy green
 objectives debts **fiscal** publics targets
 imports sustaining **economic** need crises
 financing growth commission
 implements **investments** plans budgets
 macroeconomics supports reforms effects require
 transition expenditure structural

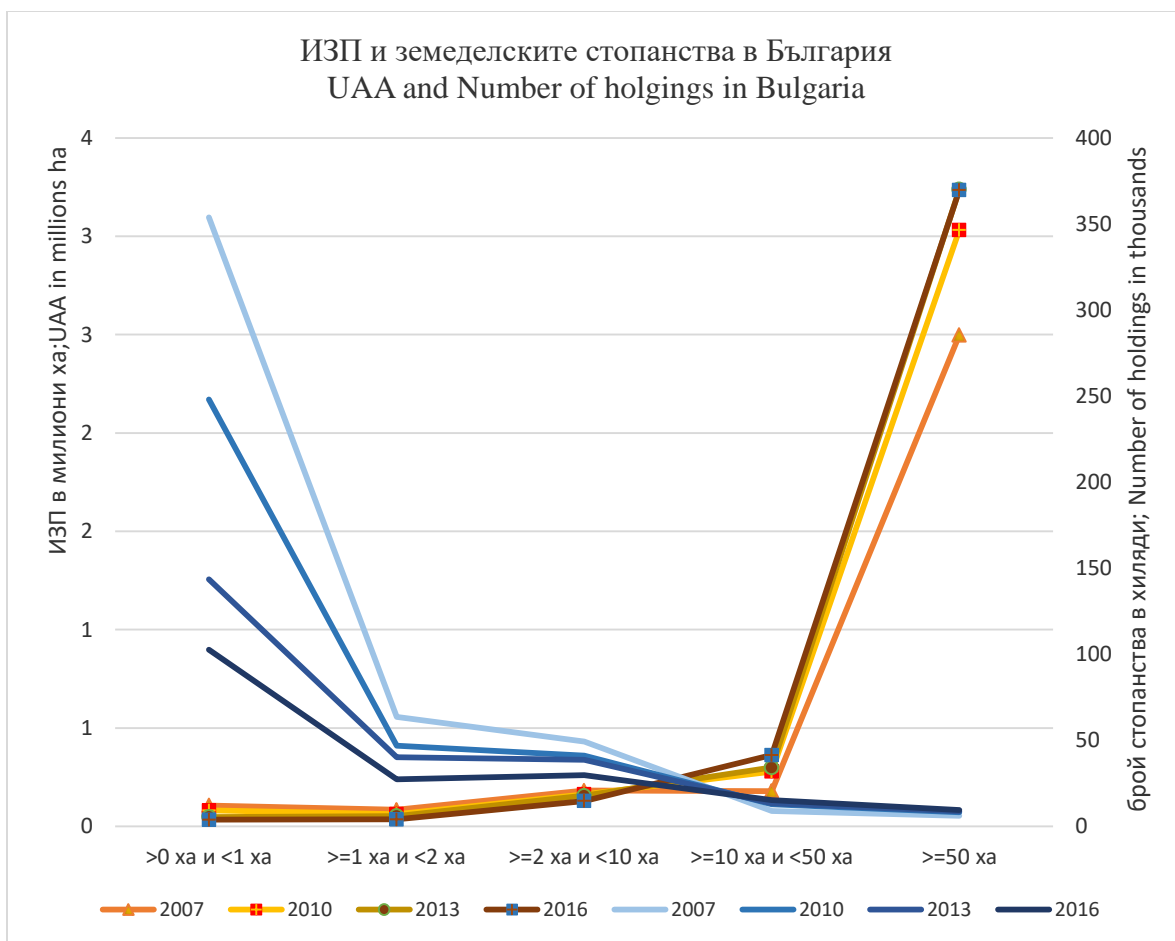
Трите най-използвани думи от респондентите, сред подборка от общо 50 думи от отговорите на откритите въпроси, са: *социално, фискално, икономическо*. Размерът на шрифта е израз на честотата на използване на всяка от 50-те думи. Същите са онагледени

¹⁴ Online public consultation on the review of the EU economic governance framework. Summary of responses. Final Report, Brussels, 28.3.2022 SWD (2022) 104 final

в посочената фигурата. Размерът на шрифта е израз на честотата на използване на всяка от 50-те думи.

Моделът на социално взаимодействие е функционалността, която отразява най-съществената характеристика на българското селско стопанство и е израз на еманацията на отрасъла. *Ролята на първичния отрасъл за развитието на националното стопанство и значимостта на земеделието при добавяне на стойност в националната икономика са фактори за социалноикономическото състояние на обществото на макро-, мезо- и микро- равнище. След макросоциалната трансформация тези процеси се проектират/резултират в стопанската среда и са израз на социалното взаимодействие на социума. В периоди на промени в политиката, селското стопанство е социален буфер, който осигурява на обществото, общностите и индивида сигурност, заетост и поминък. Поради това е необходимо в новия бюджетен и планов период на ОСП да има по-силно застъпена национална подкрепа за българското земеделие, за да се отграничат регистрираните силни неравенства в отрасъла.* Анализът на представената в следващата графика информация разкрива процес на изразена и засилваща се дихотомия¹⁵ между използваната земеделска площ и структурата на стопанските субекти, опериращи в българското земеделие. При относително скромното национално подпомагане за селскостопанското производство, отвореният, при това с разширени възможности външно-търговски обмен, българското земеделие все повече придобива монокултурен облик. Големите стопанства индустриализират производствените процеси, отглеждат културни растителни видове със слята повърхност, модернизират технологичните решения с помощта на подкрепата по линия на европейските фондове. В хода на проведено кабинетно проучване при изпълнение на проект ПОЗЕСИН, авторът на изследването оценява положителната роля на повишената конкурентоспособност, постигнатите обеми на производство с високи качествени показатели за подобряване на стопанската конюнктура в българското земеделие и повишаване на създаваната от отрасъла стойност в националната икономика.

¹⁵ От гръцки: *διχотоμία* – „разделяне на две“

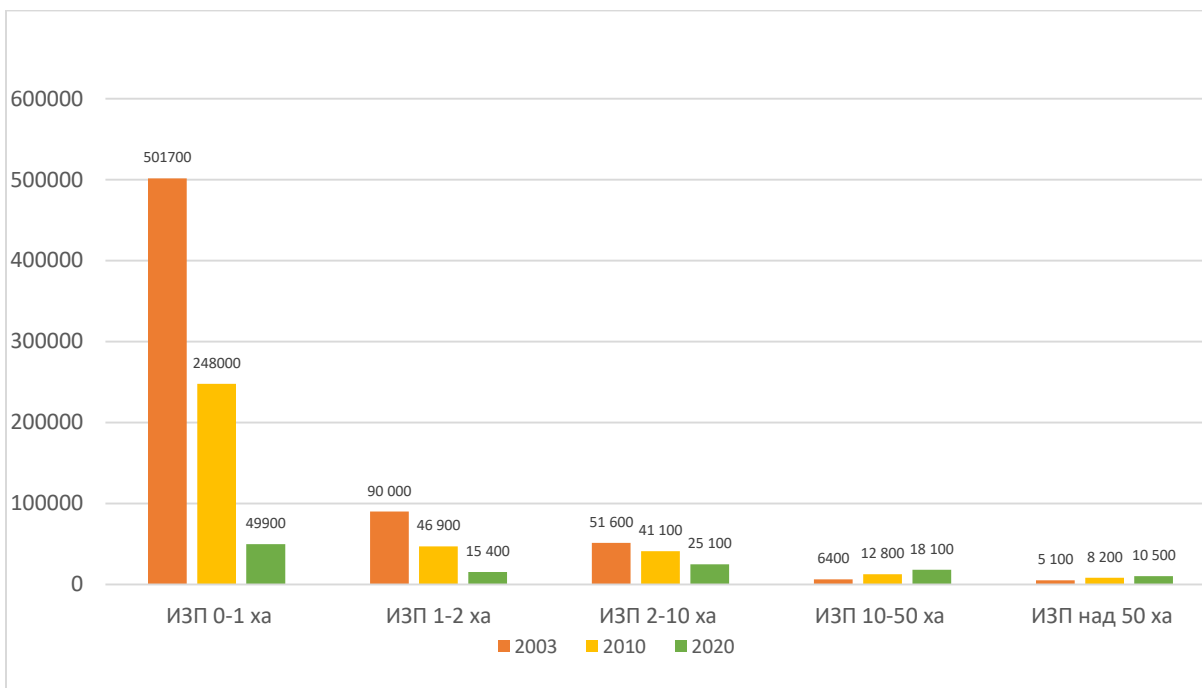

Източник: *Министерство на земеделието. Отдел Агростатистика*

При съществуващата структура на производствени единици в българското земеделие преобладават едри и дребни земеделски стопанства. Първите се специализират предимно в производство на зърнени и технически култури, а вторите в животновъдство, фуражно производство, в отглеждането на зеленчуци, плодове и др. трудоемки култури. Средните земеделски стопанства, които са еталон за фамилно стопанство в ЕС-27, у нас са все още неустойчиви. В районите с най-големи площи обработваема земя се намират и най-едрите стопанства. Най-големият източник на средства за селското стопанство са директните плащания на площ, които заедно с националните доплащания на площ, стимулират производството на зърнени, технически и фуражни култури, при които разходите за производство са относително ниски (МЗХГ, Аграрни доклади).

Продължава тенденцията към намаляване броя на земеделските стопанства във всички райони на страната. През 2020 значително намалява броят на стопанствата с ИЗП под 10 ха спрямо 2010 г. Най-голямо е намалението (80%) на стопанствата с ИЗП до 1 ха.

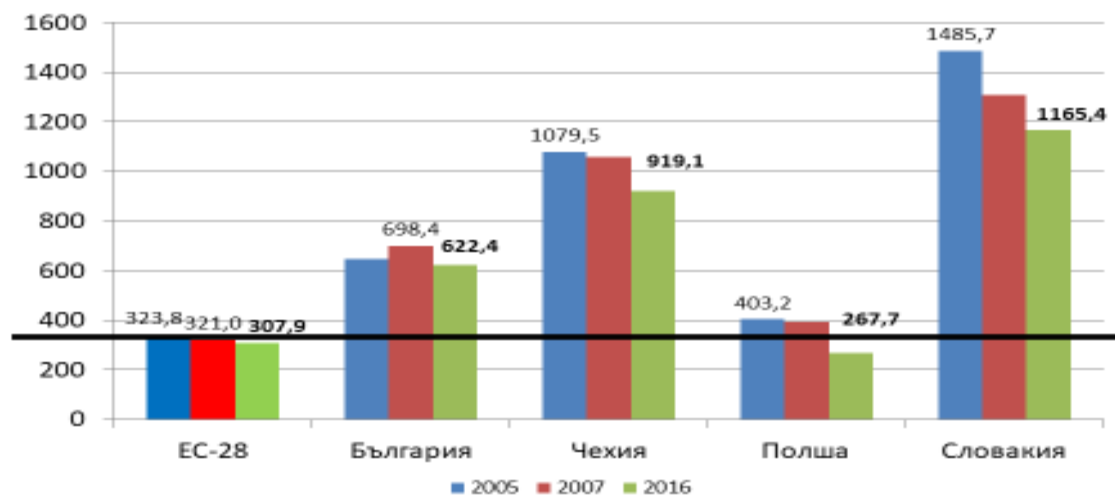
Около 9% от стопанствата (с 50 ха и повече ИЗП) стопанисват 85% от ИЗП. Техният брой се увеличава с 28% спрямо преброяването през 2010 г.

Източник: Министерство на земеделието. Отдел Агростатистика

Разпределение на ИЗП по размер стопанисвани площи, отразено на графиката онаглеждава процес на най-динамично редуциране при дребните стопанства (до 2 ха), почти 2 пъти. В по-малка степен намаление е отчетено и при малките стопанства (от 2 до 5 ха) – с близо 18%. Протичащите процеси се характеризират с положителна тенденция на двойно увеличение на броя на средните стопанства (от 10 до 50 ха) и с близо 36% увеличение на сравнително по-едрите стопанства с размер на ИЗП над 100 ха. *При така посочените различия трябва да се постави въпрос за решаване на основното противоречие за появяване на дихотомия: дали да продължи стимулирането на едроплощното земеделие, или да се подкрепя устойчивост на селско стопанство в лицето и на малки и средни ферми, фамилен тип ферми, чието съществуване е решаващо за оцеляването и развитието на селските райони.*

В тази връзка представяме сравнение в графичен вид на емпирични данни от Евростат онаглеждаващи структурните различия при големите стопанства в земеделието на някои европейските държави.

Източник: *Изчислено по данни от Eurostat*

Еталон е полското земеделие, чиито структурни промени при големите стопанства, са в хармонична съотносимост към състоянието на тези субекти на средноевропейско ниво (ЕС-28). В България също се регистрира спад в средния размер на най-големите стопанства, но той остава два пъти по-висок от този в средноевропейските производствени единици в отрасъла. Потвърждава се авторовото становище за сложността на обществените отношения при използването на земеделската земя след макросоциалната трансформация. Натиск/влияние на динамични промени върху първичния отрасъл от политически характер произтичат и от присъединяването на страната към общото европейско икономическо пространство. Социумът обрамчва развитието на икономическата система на българското селско стопанство между либералната мантра на „пазарното стопанство“ и брюкселските общностни норми, което се оказва изпитание за икономическата жизненост на селското стопанство в България.

Заключение:

Изследването Българското селско стопанство след макросоциалната трансформация е научен анализ на състоянието на социалния модел на обществото в период на базисна промяна, която се проектира върху икономическата система на първичния отрасъл у нас и повлиява значението му за създаването на стойност/доход за националната икономика, за зрелостта на обществените отношения във връзка с използването на земята, развитието на социално-икономическите процеси в отрасъла и

влиянието им върху състоянието и развитието на икономическата система на отрасъла. На базата на теоретични конструкции от творчеството на учени от различни епохи, както и адаптиране на социалните модели за човешките потребности на Ейбрахам Маслоу и AGIL на Толкот Парсънс, авторът оформя модел на социално взаимодействие, който е методологичната рамка и конструкция на дисертационното изследване. Това е отправна/изходна за обясняване на сложността на тематичното поле на проучването.

Пълноправното членство на България към ЕС-27, присъединяването на страната към общото европейско икономическо пространство и приложението на общностната земеделска политика допълнително катализират и динамизират промените в икономическата система на българското селско стопанство. Появяват се диспропорции в земеделския отрасъл, които в определени сектори добиват характер на дисбаланси. Производства, за които страната ни има уникални природно-климатични дадености и монополни условия за производство се оказват „уязвими“. Проява на дихотомия има при стопанските единици, при използването на земята, както и при усвояването на финансовите потоци от европейските и български данъкоплатци. Идеята за подкрепа на доходите, поради избрания начин (на площ) разширява до икономически необосновани размери екстензивното производство у нас. При голяма част от отглежданите преди всичко зърнено-житни култури не се създава добавена стойност. България е нетен износител на зърно. Въпреки положителното външно-търговско салдо при търговията със земеделски стоки, почти индустриализираното производство на зърнено-житни култури в разширяващи се мащаби, лишава част хората в тези региони от поминък, редуцира биоразнообразието и изтощава хумусния слой на почвата. Земеделските и икономическите системи не са в хармонична връзка, от което редица обществени системи са в дефицит. Всички тези процеси са резултат от *laisser faire* политика, част от институционалната теория и пораждат ефект на „Черния лебед“. В последните години обществените парадигми се сменят, политиките се настройват за решаване на все повече предизвикателства пред социума, икономическите теории се конвергират и надграждат. Правата за собственост дават шанс пазарната ефективност от институционалната теория да позволи да се решават и редица социални проблеми. Теоретичните конструкции са съществени изследователски

решения при изучаване на сложни социално-икономически феномени, каквито се проявяват и в българското земеделие предвид динамични процеси след макросоциалната трансформация. Изследването им позволява да се осветят и разкрият редица проблемни области, както и синергийни възможности, проявяващи се от наличието/срещата на социокултурни традиции и общностна земеделска политика в българското земеделие.

Справка за научните приноси в дисертацията

1. За пръв път се прави опит за обзорен научен анализ на отрасъл селско стопанство в България след макросоциалната трансформация от 90-те години на миналия век. Разкриват се сложните процеси на промени в икономическата система на селското стопанство и се откроява съществената значимост на отрасъла както при създаване на стойност за националната икономика, така и за осигуряване на поминък и прехрана на населението в кризисни периоди.
2. В изследването се ползват моделите на Маслоу и на Парсънс, за да се адаптират и успоредят с парадигмата за социално взаимодействие. Авторската адаптация на модела за социалното взаимодействие, позволява да се приложи интердисциплинарно икономическо и социологическо знание, благодарение на което се открояват всички ендогенни възможности на българското селско стопанство при макросоциалната трансформация.
3. Разкриват се промените в икономическата структура на селското стопанство след политическия процес на смяна на социално-икономическата система и модела на обществото у нас.
4. Изследвани са процесите в отрасъла, настъпили след прилагането на общностната земеделска политика. Установяват се съществени диспропорции с ранг на дисбаланси между подотрасъл растениевъдство и подотрасъл животновъдство, както и между техните сектори.
5. Установяват се връзките м/у рационалното използване на монополните природни качества, ролята на биологичния фактор и влиянето им върху системата на

българското селското стопанство у нас, с оглед разкриване на потенциални източници на синергии за българската природа.

6. Проведени са емпирични социологически изследвания сред земеделски стопани в регион типичен за дребноплощно производство, както и национално представително ЕСИ сред регистрирани земеделски производители. Установява се висока екологична култура сред българските земеделци при двете групи.
7. С помощта на качествени изследвания се регистрират определени „тесни места“ в процеса на информиране на стопанските субекти, които са белег на проблеми както при комуникацията земеделци-административни органи, така и между различните секторни администрации при приложението на ОСП.
8. Извеждат се връзки на зависимости, установяващи факта, че българското селско стопанство след макросоциалната трансформация е в хармония със „Зелената трансформация“, следствие от изисквания на „Зелената сделка“, релевантни към земеделието.
9. Моделът на социално взаимодействие е функционалността, която отразява най-съществената характеристика на българското селско стопанство и е израз на еманацията на отрасъла. *Ролята на първичния отрасъл за развитието на националното стопанство и значимостта на земеделието при добавяне на стойност в националната икономика са фактори за социалноикономическото състояние на обществото на макро-, мезо- и микро- равнище. След макросоциалната трансформация тези процеси се проектират/резултират в стопанската среда и са израз на социалното взаимодействие на социума. В периоди на промени в политиката, селското стопанство е социален буфер, който осигурява на обществото, общностите и индивида сигурност, заетост и поминък.*

AGROCULTURAL ACADEMY
INSTITUTE OF AGRARIAN ECONOMICS

Prof. PhD Plamena Georgieva Yovchevska

THE BULGARIAN AGRICULTURE
AFTER THE MACROSOCIAL TRANSFORMATION

EXTENDED SUMMARY

of a dissertation thesis for acquiring the scientific degree of

Doctor of Sciences

Professional field 3.8. Economics

SOFIA, 2022

Contents of the dissertation thesis

Preamble	4
FIRST CHAPTER. Economics in the family of social sciences	8
1. Appearance and nature of the economy. Economic theory	8
1.1. Scarcity. Choice. Resources	14
1.2. Behaviour of business agents	16
1.3. Economic thinking	18
2. Interdisciplinary social knowledge. Sociological theory	27
2.1. Talcott Parsons theory	27
2.2. The "social interaction" paradigm	38
2.3 Structure of the economic system	41
2.4. Social interaction and primary sector	58
SECOND CHAPTER. Transformation and public dynamics	62
1. Transformation and social interaction	62
2. Macrosocial transformation. Process and reality	79
2.1. Essential characteristics and peculiarities in Eastern Europe	79
2.2. Social transformation of Bulgarian agriculture	81
2.3. Macrosocial transformation and agriculture	91
3. Bulgarian agriculture in CAP	99
3.1. Common agricultural policy	99
3.2. Structural changes and sectoral alterations in agriculture after the transformation	110
3.3. Land relations and macrosocial transformation: processes and problems	121
3.4. Sociocultural traditions	148
3.5. Vulnerable sectors	153
3.6. Effects of the support	159
3.7. Land use in individual regions of Bulgaria NUTS 2	166
3.8. Environmental practices in the social interaction paradigm	179
CHAPTER THREE. Potential and opportunities for the development of the sector	215
1. New program period CAP 2023-2027	215
2. Policy of the state administration	218
3. Biological production of Bulgarian agriculture and CAP	223

4. Change of the rules in case of force majeure	235
5. Changed political situation	237
6. Social interaction markers	239
7. Potential for development of small and family farms.	256
Conclusion	276
Dissertation Research Contributions Reference	279
List of publications related to the dissertation work	281
List of Figures, Tables and Diagrams	287
List of abbreviations	290

The author, following the structure of the dissertation, makes a brief presentation of the main elements of the research in the extended summary.

Introduction

The relevance and reasons for conducting the research relate to the complex processes taking place in Bulgarian agriculture in the last three decades, the genesis of which dates back to the macro-social transformation in the 1990s. The current dissertation research has an interdisciplinary nature and is the author's modest attempt to form an explanatory line of/for the complex state and dynamic changes in Bulgarian agriculture. This could not be explained, much less analyzed, without knowledge of the content of the ongoing processes and knowledge of the logic and metamorphoses of our overall social and historical development in the new era, the dominant in which is the macro-social transformation. As Emile Durkheim, one of the classics of the social sciences, taught us: "The only way to prove movement is to walk."

Knowledge of the complex mechanisms that drive the economy and its role for the state of the socio-economic system of society, applied to agriculture, frame the subject spectrum for the analysis of public relations in the sector and focus the importance of macro-social transformation for the final economic results and the state of the economic system in the primary sector. This is a multi-layered framework, in the center of which are also positioned problems with the land factor, which have a connotation of complex natural-social significance. On the one hand as a basic production economic unit, on the other as an irreplaceable natural resource, in a coordinate system between non-renewability and an immanent part of the human living environment. The balance in this complex equilibrium depends on political decisions that aim to ensure and parallel the processes related to the unimpeded functioning of the economic system of agriculture and the processes related to the protection of the land resource and the natural factor as part of the living environment of the individual, the local community and society. The essential characteristic of the analysis of public relations in Bulgarian agriculture after the macro-social transformation is also complicated by the specific features of agriculture as the main and primary sector in the system of the country's national economy. This predetermines the systematicity in studying the dynamics and nature of these relations and the creation of a conceptual model based on the paradigm of social interaction.

Object of research

The object of research is the process of development of the Bulgarian agriculture during the transformation as a result of the macro-social change in the public environment (political, economic and the quality of the living environment) in our country.

Subject of research

The subject of research are the relationships between politics, economic activity and the human living environment, the relationships between the three spheres and the state of interpenetration between them during the macro-social transformation in Bulgaria.

Goal of the research

The main goal of the dissertation research is to prepare an own conceptual model of the problem of transformation and the process of its development, in which to analytically distinguish its manifestations in the economic, political and socio-cultural spheres with a reflection on the quality of the living environment. With the help of this model, to highlight basic mechanisms (tools) for illuminating the researched process with examples of the transformation in other Central European countries after 1989. *The research* is aimed at revealing the *paradigm of social interaction* and synergistic opportunities for potential benefits from combining the influence of *the political factor* - the transformation and the community agricultural policy; and *economic activity* - the socio-economic prerequisites and the national socio-cultural specifics with the *human living environment*.

Tasks arising from the goal are:

The main task is to use the possibilities of the analytical connections/axes of the "social interaction" paradigm to guide and regulate the research process with a view to providing an organization for obtaining objective results. Several tasks arise from it:

- Overview of the evolution of economic theory, depending on the economic development of society;
- Study the impact of macrosocial transformation on the state of society and on the economic system of agriculture;
- Analyzing changes in the socio-economic environment of Bulgarian agriculture after the application of the community agricultural policy;
- Synergistic relations between the potential of the natural and the biological factor combined with the changes in the economic system of the primary sector. Disclosure of socio-cultural traditions of Bulgarian agriculture and their role in overcoming critical/crisis moments in society during the transformation;

- Analysis of empirical sociological research results to highlight the impact of the administration and implementation of the CAP in Bulgarian agriculture and reveal the link with the "Green Transformation" policy;

- Prospects for Bulgarian agriculture in the crisis world and regional conjunctures from the beginning of 2020 and in 2022.

Research thesis:

The interpenetrating influences of politics, economic activity and the living environment of man and society, in the country-specific conditions of macro-social transformation, lead to a change in the economic system of Bulgarian agriculture.

The macro-social transformation that began three decades ago in Bulgaria and the Central European countries is a process of change, a consequence/result of the exhaustion of the development potential of the planned economy. At the same time, this transformation process generates/leads to a relevant/ambiguous result – the new political framework dominates/changes the economic environment and the activities of actors in agriculture in our country, as well as affects the state of the living environment.

The nineties of the 20th century frame the end of the opposition of two social systems, opposite and opposing each other in their political, economic and social organization. The new endogenous theory of growth is based on previous economic theories created by prominent representatives of several scientific schools and their currents. Among them, the names of Adam Smith and Joseph Schumpeter stand out, whose theoretical constructs were created in periods of transformation of societies. Following the scientific tradition and respecting the scientific method, our research thesis is in the context that the macrosocial transformation is a complex political process affecting social relations and the economic system in Bulgarian agriculture with an impact on the living environment of the individual and communities.

Methods

In the dissertation research, the scientific method is applied with components - observation, analysis and verification. To achieve the set goals, the research uses a number of modern scientific quantitative and qualitative methods, systematic and comparative analysis, in-depth research, graphic, monographic method; the chronotopy method, empirical sociological research, questionnaire survey, focus group, case study, expert assessment. The research used the results of empirical sociological survey (ESS) "Modern society - between vulnerability and

sustainable development" and "The ecological culture of agricultural producers", conducted in March 2010 and in 2012 within the framework of the project "The transformation of the national value system and its synchronization with European models: the development of ecological culture as an indicator of the translation of European values in the Bulgarian society", financed by the Scientific Research Fund at MEYS.

Notes/Restrictive Terms

The analysis in the dissertation research is carried out on the basis of different periods of time, which allows, by delimiting the time sections, to better highlight the manifestations of processes and trends in Bulgarian agriculture after the macro-social transformation.

First chapter. Economics in the family of social sciences reveals the emergence and essence of the economy, which was born in antiquity and originated from the development of agriculture

¹. This is explained by the fact that sustenance is an eternal goal and an irrevocable condition for the existence of the individual and society as a whole (according to Marx, Maslow). Initially, to satisfy their needs, people exchanged goods with their relatives. In his work "Politics", Aristotle wrote: "The first community that arose from several houses was the village... by nature, the village was mainly a colony of the family" (Aristotle). Continuing his reasoning about the nature and naturalness of things, the philosopher concluded that: "a complete community composed of several villages was a state that had reached the limit of complete self-sufficiency and arose ... in order to live better" (Aristotle). A logical consequence of the development of the existing schools at that time, the notion of "economics" was born in Ancient Greece. Etymologically, the term derives from Ancient Greek οἰκονομία (oikonomia, "household management, administration") from οἶκος (oikos, "house") + νόμος (nomos, "custom" or "law"), hence "rules of the home, household"². One of the perennial economic issues of any socio-economic system is related to the scarcity of resources. The first thinker to distinguish between exchange value and use value of a commodity and to reflect on the question of the limitation of goods was again Aristotle.

The motive for providing material goods is the driving force behind any conscious activity. The basis of human economic activity is work: "...work, as a creator of use values, as

¹ In this chapter, elements from the author's monograph Land Relations: Economic Perspectives are used and further developed. pbl. Institute of Agrarian Economics. S. 2016

² The Online Etymology Dictionary <http://www.etymonline.com/index.php?term=economy>. Used on 10.09.2015

useful work, is a condition for the existence of people, regardless of any social forms, an eternal, natural necessity: without it, exchange would not be possible of substances between man and nature, i.e. human life itself would not be possible'. (*Marx*, "Das Kapital").

Social relations centuries ago arose precisely on the basis of the exchange of goods. One of the most common ideas about economics is that it is a science studying the production and exchange of goods. In a broader plan, other issues are added to the subject of economics, which brings it closer to economic policy. An essential characteristic of economic science is the possibility to study the preferences of economic agents in the use of resources and study of different types of alternative possibilities. All views on the subject of economics unite around the study of questions related to how society uses scarce/limited resources to produce useful goods and services and how goods are distributed (Savov).

By its very nature, economics is a social science. Economic theory examines the decisions/actions of business entities, the factors that influence these decisions and the effects/results of this interaction process. As a methodological basis for the study of Bulgarian agriculture after the transformation of the social model of society, the **scientific method is applied, expressed with the following components** (Savov 1993): **observation** that takes place in a narrower or broader format, such as for the purpose of research and analysis, observation can also be applied in a historical sense; **analysis** of recorded facts; **statistical measurement** – information about the repeatability of the phenomenon; the **experiment** and the verification of what has been achieved. The scientific method is the basis of economics, the core of which is also the way of thinking. As part of the family of social sciences, economics applies all components of the scientific method.

Without reliable statistical information, no analysis would be a reflection and result of the state of business practice. The question is one of immutable persistence. It was posed in 1890 by Peter Gabe. Regarding the search for a correct answer, the author writes³: *"what are the causes of such a low economic situation of the district⁴, of this miserable state of the single sector?"⁵ In order to solve this very important question, special knowledge, complete objectivity and impartiality are needed, so that one does not fall into errors and wrongly attribute greater or lesser importance to one of the many causes and factors that appear, such as culprits of this*

³ Gabe, P. (1890). On the agricultural issue. pbl. The printing house of Spiro Golubachev.

⁴ Gabe is referring to the Varna region (author's note).

⁵ Agriculture (note author).

situation. In solving this question, the main role belongs, of course, to statistics; for it alone is capable of illuminating the matter from all its sides. All classes of society must contribute to the broad development of statistics, which appears everywhere as a single and faithful barometer of social relations. Since men have learned to deal with the silent marks of statistics, it has become the most competent judge, searching out the root causes, decisively, of all social phenomena."

When objectifying the analysis, we use one or a combination of the shown components of the scientific method. The research also use general scientific methods - deductive, inductive, comparative and systematic analysis. Through the graphic form of presentation of development, structure, territorial location and comparisons, the process of transformation in Bulgarian agriculture has been traced.

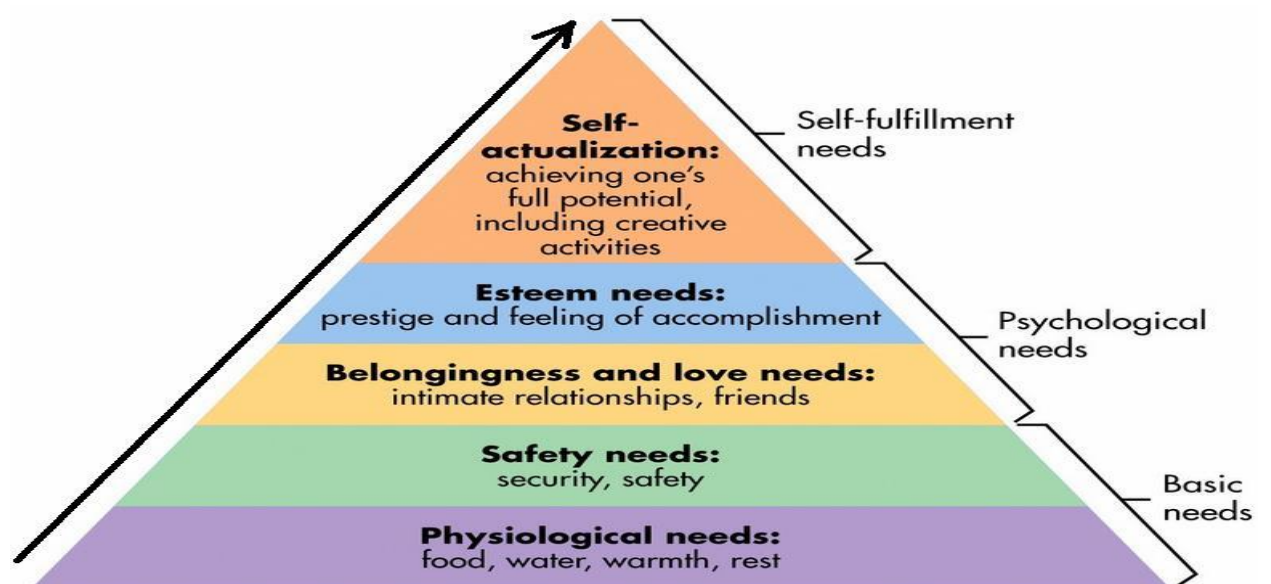
Economic theory studies issues related to *Scarcity. Choice. Resources.*

The foundation of economic theory is the assumption that people are in a continuous struggle with the scarcity of resources and are looking for alternatives. Because resources are limited, goods are also limited. This cause-and-effect relationship necessitates the introduction of two basic concepts in economic theory: scarcity and choice/preference of different options. Scarcity is a category used in economics to denote the desire of people to consume goods to a greater extent than the real possibilities of owning them.

In agriculture, as a primary sector, part of the economic goods are a given of nature. They are limited in nature by the natural conditions of the environment. Scarcity is an immanent property in the primary industry. *Land is a highly limited resource with complex quantitative and qualitative characteristics and parameters.* This gives it the essence of a special commodity and a main factor of production. In the analysis, we adhere to the following definition of factors of production: *"Factors of production are all the goods that are taken ready-made from nature or processed in previous production activities, and serve in the creation of a certain final product (Savov, Sotirova)".* In the system of production factors land-labor-capital, land plays the role of a means of labor and an object of labor. *In agriculture, regardless of technological advances, land remains an indispensable factor of production.* This quality identifies the natural resource not only as a special commodity, but places the land at the base of the system of economic relations in the sector and determines its role in the socio-economic system of society. The socio-economic significance of problems related to the scarcity of goods, their limitation by resources and the desire for possession has been the subject of long-standing interdisciplinary analysis. The

principle of holism includes the study of motivation. Based on extensive research in the middle of the last century, a model of preferences was substantiated/derived (Maslow, 1954). Using the holistic approach, Abraham Maslow developed the theory of motivation/preferences and the hierarchy of human needs. By analyzing five types of needs, with the highest priority for a person, Maslow determines the satisfaction of needs of a physiological nature. Given their importance, they are at the base of the pyramid.

Figure 1. Maslow's pyramid

Physiological needs also have the highest relative share in the degree of satisfaction of a given need before proceeding to the satisfaction of the next one. According to Maslow, the percentage satisfaction of each type of need before the need to satisfy the next one appears roughly as follows. The average citizen satisfies 85% of their physiological needs before security needs arise. Satisfies 70% of security needs and then proceeds to need for belonging; 50% - of belonging, to create a need for confidence; 40% confidence, and 10% self-actualization/fulfilment. The model can serve to present in a synthesized form the importance that the primary sector has for satisfying the physiological needs of man.

As vast as the subject of economics is, at its core is the study of the *behavior of economic agents*. In science, it is not permissible to monopolize a single correct answer and limit the research to a single solution. In the economy, where economic life is dynamized too often by

exogenous/external to the system influences, such as political decisions, the absolutization of answers is an unconstructive practice for society.

Changes in the socio-economic models of societies are always a test of the state of economic theory and its ability to shed light on ongoing economic processes, as well as to offer solutions to minimize potential negative effects on production units and society as a whole. The availability of knowledge of economic theory implies a reduction of potential disappointments from the conducted economic policy. Lack of knowledge about the functioning of the economy can lead to "advocacy of a policy that contradicts basic postulates of economic philosophy" (Savov, 1993). *Economic thinking builds on knowledge from individual parts/separate blocks of economic theory and thought process.* Knowing the basic rules is a condition for more accurate analysis and management of business processes. Without "ex cathedra"⁶ it is very difficult to achieve an objective and verifiable result in business practice. The application of economic thinking in the analysis of economic reality contributes to increasing the efficiency of the activity of production agents. The result is obtaining more goods for the individual economic units, for the regions and for the entire national economy.

Principles

Adherence to the principles of economic thinking contribute to obtaining more socio-economic benefits from the scarce goods available to society. The principles that are the basis of economic thinking are essential for mastering the economic approach:

scarcity of goods;

economizing decisions;

predictability of economic motivation;

economic thinking is marginal/utmost, always involving the net effect that is added to or subtracted from the existing one;

information is a resource;

ability of the theory to predict;

secondary effect of economic actions.

Applied to agriculture, the principles of economic thinking help to optimize the economic process in the primary sector, in which the conditions of the natural and social environment of

⁶ <https://en.oxforddictionaries.com/definition/ex-cathedra>. Accessed 12/22/2016 Knowledge beyond doubt. A sentence that originated in the ancient Greek schools and passed into the Latin language. Adopted and used nowadays also by the Catholic canon.

the individual and society are combined in a complex way. *Due to the fact that we have already clarified that in the production process in the primary sector, laws and elements of non-living and living nature are intertwined with complex socio-economic dependencies, often dominated by political decisions of society, in the analysis of some economic results, we will apply the **principle of the secondary effect of economic actions**.* The combination of these various factors while using the limited resources requires a high level of expertise in the exercise and management of economic activity in the primary sector. This gives us reason to focus on the complexity of some, at first glance, processes subject to single-factor influences. Diagnosing problem areas, identifying some "bottlenecks", predicting and removing factors of the business environment that are unfavorable for economic agents pose a number of research questions. Understanding the reasons for a change in the direction of economic processes is a complex task due to the presence of a number of unknowns. It can be solved with the help of a lot of knowledge, expertise, scientific approach and economic thinking. Who creates the environment for the emergence and manifestation of unfavorable economic processes: the ideas, the policy, the implementation...? Why can't economists always give a quick, accurate and adequate answer to the problematic questions of their time. This is a generational problem, often associated with inertia of thought and fetishization of "convenient and proven to work" theoretical constructs.

Economic thinking is a means of "illuminating" the processes arising in the functioning of economic units and a solution to prevent possible adverse consequences for the national economy. This process has excited every conscientious researcher for more than a century. One of the first scholars to construct a proper research thesis to explain the aforementioned case study was *Bastiat*. *Claude Frédéric Bastiat* (1801-1850)⁷ is a French scientist, political philosopher of the 19th century, considered the progenitor of liberalism. It studies multidirectional economic processes and makes some conclusions about the quality of the results that individual researchers present in their treatises. The author uses the good-bad dichotomy to better illustrate his theory. According to Bastiat, a *good economist takes into account not only the immediate but also the secondary effect of economic actions*, unlike a bad economist who registers only the direct effect.

⁷ http://bastiat.org/fr/sur_bastiat.html Orphaned as a child, Bastiat inherited his grandfather's farm at the age of twenty-three. He energetically takes up the management of the ten farms located within the boundaries of the property. His attempts to improve the production and his desire to change the dominance of the sharecrop were crowned with failure. In 1827, agricultural science did not exist in France. The difficulties he encountered in agriculture, thanks to his inherent deep mind, as Montaigne says, allowed Bastiat "to learn and work with only one glance." Probably this experience unlocked the ideas that SF Bastiat later developed and, thanks to which he was recognized as one of the creators of liberalism.

The indirect effect is directly related to the original decision. It adds to the immediate effect, but occurs with a certain lag/time delay. This judgment of Bastiat, synthesized almost a century ago, has a place in the analysis of any economic conjuncture, taking shape in conditions of a changing socio-economic environment.

The heuristic potential of the social sciences - economics and sociology requires knowledge of the "interaction of "I" & "me", "self" & "generalized other"", analyzed by G. H. Mead, the law-like statements about social exchange by D. K. Howmans, society as a system of interactions by T. Parsons, the world system of interactions between center and periphery by I. Wallerstein and dialectics of nature, interaction as a substance by F. Engels. Scientists summarize that such a synthesis of sociological paradigms is the *paradigm of social interaction* (Genov 2019). Two categorical frameworks are outlined that define social interaction, namely: "Actors-Relationships-Processes" and "Determinants of social interaction": environmental, technological, economic, political and cultural. The paradigm of social interaction is defined in the following general way as the *exchange of substance, energy and information between individual and collective social actors in a network of social relations and in the course of social processes* (Genov). The social interactions in the social transformations, refracted through the prism of the theories of K. Marx and M. Weber, the interactions in the socialist and post-socialist transformation and some of the consequences of these interactions in today's modern situation have a high degree of relevance. Social structures and processes in agriculture related to social interaction could be studied at three structural levels:

- *micro-level interactions*: farmer-farmer, farmer-administration-consumer;
- *meso-level interactions* between organizations: agricultural administration-agricultural administration, agricultural administration-control bodies, control bodies-ministry;
- *macro-level interactions*: state-state, state-sector administration at the community level, state-sector administration at the community level-global organizations, structures and processes.

Whether or not a particular system of action survives is purely a matter of history. It depends on the adaptation or ability of the society to interact with the environment. Political decisions and public goals are part of this necessity. The integration or harmonization of the entire society necessitates the need for the values and norms of the society to be sufficiently convergent. The paradigm of social interaction is an element of this systemic relationship.

Second chapter. Transformation and social dynamics

A leading theoretical construct that can be used to study the complex macro-social processes after the transformation is the idea of establishing a sociological paradigm, at the center of which is the *analytical concept of social interaction* (Genov 2019). In Genov's interpretation, social interaction is defined as the exchange of matter, energy and information between individual and collective social subjects (actors). The other two axes of the definition are the relations between the interacting subjects and the processes at the micro-, meso- and macro-social level of interaction. The application of the disciplinary paradigm "social interaction" in the analysis of the ways in which public knowledge develops today allows to study the system of Bulgarian agriculture after the macro-social transformation. At the same time, a wide range of macro-social factors determining the process are distinguished. These include technological, economic, political, cultural and environmental structures and layers. Their influence is mediated by the determining impact of the historically specific organizational environment. In the 1990s, world economic theory enriched the understanding of economics as a dynamically developing science. *Economic change is based on the cognitive process.* The work of *Joseph Schumpeter*, who explained the genesis of economic change, and the work of *Herbert Simon*, who was the first researcher to justify the need for a new theoretical scheme to explain the need for changes in economics as a science. The development of the economy cannot be explained and analyzed only by the analytical methods of orthodox theory (*Nelson and Winter*, 1982 :9). A decade later, the dynamism of economic theory was defined as the need to create a new *"analytical framework capable of enriching our understanding of the historical development of economies, and of a necessarily imperfect guide to policy action aimed at improving the development of these economies* (*Nord, Washington, Lewis*, 1993).⁸ The defined need for economic change in the theoretical construct has supporters in the Bulgarian theoretical circles as well. The concept is defended of the need for *"new solutions to the complex variety of phenomena that arose violently at the end of the last and the beginning of the present century... they are different aspects of modern organically connected political-economic and social realities, of the gigantic development of scientific knowledge ... of saturating the political space with new ideas, of humanity's search for new ways to overcome the emerging (some of them cyclical) problems of*

⁸ Douglas North, Washington University, St. Louis. 1993. Economic Development Over Time, Speech Prepared for Presentation as the Alfred Nobel Memorial Laureate Lecture in Economics, 12/9/1993.

the new century" (Lulanski, 2014).⁹ The author sees a partial solution in combining the knowledge of macroeconomics/political economy, which develops along the essence-phenomenon axis, and the knowledge provided by economics/market economy theory, which considers the phenomenon-essence axis. The hybrid form of the fusion of political economy and economics is assumed to be named "theoretical economics". More and more macroeconomists from international and Bulgarian theoretical schools are working in this research field. In-depth theoretical knowledge is required to analyze emerging processes in business life and analyze them correctly. Political economy as a science of relations in the process of reproduction/use of resources and the distribution of wealth/consumption of goods in all its forms is a foundation for analysis of the macroeconomic balance and a response to part of the changes in the economic system of Bulgarian agriculture after the macrosocial transformation.

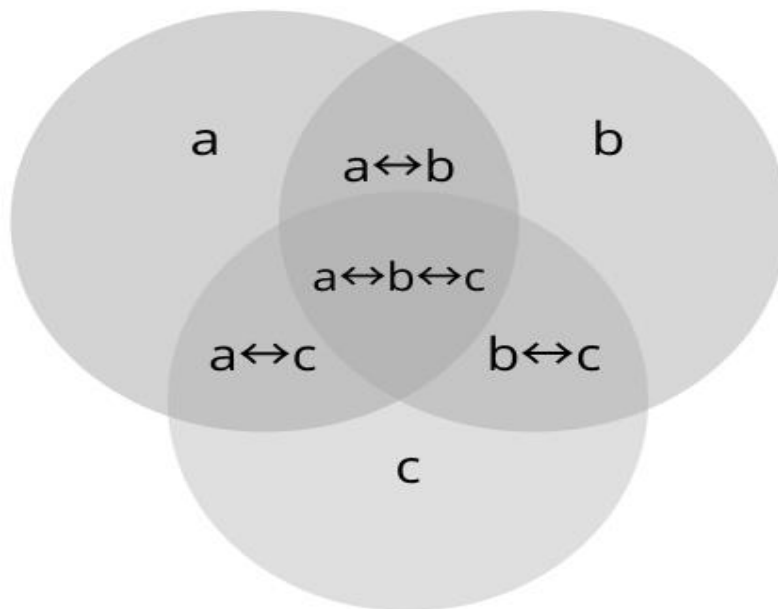
The assessment of political expediency from economic knowledge, continuity of general theoretical moments from the classical heritage, consideration of essential changes and the value dimensions of economic development, distancing from the presence of dogmas in science, is an element of the creation of a *new analytical framework for understanding the dynamized economic environment after macroeconomic transformation*. These are conditions whose knowledge and observance ensures high reliability of expert analyzes and good adaptability of the results obtained during the research. Our contemporaneity of the last three decades has also brought to the fore in research these scholarly issues such as inequalities (Stiglitz 2012, Piketty 2014). Two theories of inequality by world-renowned economists - Joseph Stiglitz "The Cost of Inequality" (2012) and "The Great Divide" (2015) and Thomas Piketty "The Capital of the XXI Century" (2014) represent a methodological enrichment of modern political economy. At the same time, both Stiglitz and Piketty also provide a methodological toolkit with which researchers can bring their current analyzes to life in the dynamic contemporary political-economic and economic-political world. The gap between available expertise and outcomes in the socio-economic system of society brings out the need to study social interaction and transformation, as well as social interaction in transformation.

In this regard, the importance of the social interaction paradigm is increasingly being rediscovered, which can also be connected to the PEST model, but goes beyond the technical and

⁹ Lulanski, P. 2014. Contemporary economic challenges have their social prevention - generation, renewal, study and application of political-economic knowledge 2014 <http://departments.unwe.bg/peconomy/bg/pages/5526>, accessed on 18.05 .2016

technological reading of the interaction. Social interaction nowadays also emphasizes the emanation of interaction, with an emphasis on the philosophical content of this process. The author's vision for a conceptual model for registering, understanding and analyzing the complex processes that take place at the micro-, meso- and macro level in Bulgarian agriculture in the field/sphere of social interaction after the macro-social transformation is illustrated by means of the following figure.

Fig. 2 Model of social interaction

Legend: a - political environment;

b – economic activity;

c – human living environment;

a+b – interdependence: political environment ↔ economic activity;

b+c – interdependence: economic activity ↔ human living environment;

a+c – interdependence: political environment ↔ human living environment;

a+b+c – Anthropocene

The conceptual model uses the principle of the structural organization of multilevel systems. The presented conceptual model is only a diagram that illustrates/defines the properties of the elements of the planned structure and its causal relationships necessary to achieve the stated goal. Given the limitation and specificity of resources in agriculture and the role of the sector in the development of the national economy, the *purpose of the research is to make an attempt to*

highlight some problems in using the natural factor in the economic activity of the subjects in the primary sector and their significance/relationship with the sustainable preservation of the qualitative characteristics and quantitative parameters of the means and objects of labor used in agriculture in the dynamic environment after the macro-social transformation. The society-nature binomial is charged with a strong interrelationship of two-way penetrating influence. *Society and nature are part of a common system and are in a variable relationship with each other on the principle of feedback.* Therefore, the social and natural environments of man cannot be separated from each other within the general ecological system. They are a function of the unity between phenomena in nature and the consequences of human activity on them. This unity is not subject to the laws of nature alone, nor to the particularities of the social environment alone. The human environment is created under the general and complex impact of natural and social systems. Natural systems consist of organic systems in which the balance of living matter, energy and information is maintained, this is the balance in natural ecosystems. These essentially "logical" structures obey their own internal laws, ensuring both their dynamics and the internal stability and balance of the entire system. Public systems, including and economic, are characterized by the fact that they are created with a view to satisfying the needs of both the individual and society as a whole. Natural and social systems are in an active relationship and are in the process of continuous interaction, where they not only influence each other, but also complement each other. Therefore, the human environment is that set of natural conditions and social phenomena in which man develops as a natural and social being. As part of this environment, it has a significant adverse effect on it. In the course of their production activities, society and economic systems interact with ecosystems and the biosphere as a whole. This complex two-way process results in significant changes in both nature and society. The relationship of social interaction with macrosocial transformation is implicit and polyvalent. It is directly related to ensuring the economic activity of actors in agriculture in a way that corresponds to the conditions for the implementation of economic activity, adaptively plastic to the political and socio-economic processes in society. Social interaction is the paradigm that could be used to explain why, in the face of uncertainty in ensuring the production of necessary products or raw materials, the subject organizes and finds a technological solution that provides value addition with the lowest inputs to complete the production process. An example in this regard is establishing an interaction/combination of the potential of the biological/ecological

factor and its "economization/renting" of the example of growth in the cultivation of protein crops in the period after the macrosocial transformation is an example of social interaction in agriculture. *The principle of preserving the biological component of nature must be reconciled with the economic results of the natural resources, land, labor and capital invested by society and the individual in agricultural production.*

The importance of agriculture at the beginning of the transformation played an essential role in creating value in the national economic system, in securing the food of the country, as well as in feeding the families with the productions of the court farms.

Therefore, the development of an economic conjuncture, favored by the combination of political environment, economic and ecological principles, is an expression of social interaction at the micro-, meso- and macro-level. The place and role of the primary sector in the system of the national economy after the macro-social transformation (in the transition period to a market economy) stands out through the positive role of agriculture in the development of the national economy. It is expressed in the creation of national income as a result of the positive trade balance in the foreign trade activity with agricultural goods. Another significant advantage of the sector in the transition period is its large relative share in the structure of the created gross added value. In 1997, in the North-Eastern and South-Eastern regions, in which the agrarian sector exceeded not only industry, but also the newly created value from services.

Agriculture, as a primary sector, traditionally plays the role of a buffer in/for the restoration of economic activity in the Bulgarian socio-economic and public life, with a significant contribution to the development of the system of the national economy. Moreover, the *importance of agriculture is of the rank of an axiom*, born with those of the biological and exact sciences, and can be located in the coordinate system of both the individual and society. Not by chance In 1890, the encyclopedist Petar Gabe, founder of the first modern Bulgarian agricultural holding in Dobrudja, bequeathed to us the thought that *a victory in agriculture was more expensive than a victory at the front*. His insight from 132 years ago now has its new reading.

Macrosocial transformations are complex periods in the development of societies when the "national texture" is saved by the potential of unique natural features and socio-economic specifics. In Bulgaria, agriculture, thanks to the monopolistic qualities of the natural factor and the rich socio-cultural traditions of the population for practicing agricultural work, stands out among other branches of the national economy with its ability to quickly create conditions for

overcoming deficits in a different section - personal , local, national. Ivan Hadjiyski (1974) modeled this quality/property of native agriculture, sharing that in Bulgaria *agriculture is the basis of political, economic, social and cultural life*, that the peasant "*hangs*" on the grain, etc. thoughts with a similar connotation. With a projection to the current crisis situation on a national, regional and global scale, Hadjiyski's philosophy suggests that foodstuffs are subject to the nutritious chain, which is based on the agricultural sector.

After satisfying/fulfilling all the criteria and meeting the requirements for full membership, Bulgaria joined the European Union in 2007. The course of economic activity and the state of the economic system of Bulgarian agriculture after the influence of the macro-social transformation, accept the imperatives of the community agricultural policy, including the post-productivist values. The political decision for full membership in the EU-27 changes the economic environment for the development of agriculture in Bulgaria. Already in the first years of the implementation of the CAP, the structure of production changes due to the chosen easiest way to support the income of farmers in our country. The cultivation of crops with fused surface brings the crop sub-sector to a dominant position in value creation compared to livestock. So-called "vulnerable sectors" appear - vegetable production and fruit growing (growing intensive crops), as well as the livestock sub-sector, which need production support/payment to "survive". Process of manifestation of structural changes between the two main subsectors of agriculture in our country and their growth/transformation into structural imbalances.

Conditionally, the period from 1995-2017 can be divided into three sub-periods: 1995-2001, 2002-2007 and 2008-2017. The processes during the observation period highlight the influence of the political changes that occurred in the country in the preparation and active implementation of the CAP in Bulgarian agriculture. During the first sub-period, a relatively balanced state of the created total output from crop and animal husbandry was observed. The second sub-period coincides with the implementation of the SAPARD¹⁰ program in Bulgaria. The special program of the European Union is designed to support agriculture and the development of rural areas in the countries of Central and Eastern Europe before joining the European economic area. The implementation of SAPARD is the period in which the dominance of the plant breeding subsector over animal breeding in Bulgaria becomes sustainable. After joining the EU, this trend has intensified. This is the third sub-period of the studied period. In recent years, the total

¹⁰ from the abbreviation SAPARD - Special Accession Program for Agriculture and Rural Development - English

production from animal husbandry constituted only a quarter of the total created in agriculture. This is due to the ever-expanding extensive production. The cultivation of crops with fused surface is a preferred economic practice that provides a secure financial resource through direct payments per unit area. The received European funds cover a significant part of the cost of the cultivated crops with a fused surface. The output produced provides profit for the producers also from economy of scale. The production of cereals and technical crops is increasingly industrialized. Grain and sunflower are recognizable commodities, providing high returns for farmers. All these advantages stimulate the producers to grow more and more areas with cereal and technical crop types of plants. As a result, the production of extensive crops with lower added value, which occupy a significant share in agricultural exports, is expanding in Bulgaria. The export of processed products would bring more national income. The tendency to export grain as a raw material is still sustainable. An unfavorable trend and missed opportunities to add value is the growth of the total production from grain with the trend of decreasing TP from pig and poultry farming.

The process is symptomatic of the state of the economic system in Bulgarian agriculture. A reflection of the political influence on the economic environment in the primary sector in our country and is stimulated/nourished by favorable conditions. Absolutization of the market economy, subsidization in line with the community agricultural policy and the immature nature of land relations. Public relations in the Bulgarian agricultural sector, considered as a functional system, have a horizontal structure. This is the technical-economic basis of the material-production sphere. Economic entities, "protected" by the ideology of the market economy, make sovereign decisions about the type and manner of economic activity. The management of this process introduces elements of coordination, leads to the so-called vertical structure in public relations (Muntian, B.).¹¹ This is related to the role of the state. Similar processes are also observed in the Czech Republic, Slovakia, partly in Poland and in some other countries that have chosen social democracy as a way to transform the model of social development.

At the input of social relations in agriculture are resources, part of which are natural and biological resources. At the input are also the institutional norms that regulate the implementation/application/investment of resources in the production activity of the actors in the

¹¹ Muntian Bernard (1995). The greatest danger for humanity today is the acute ideologisation of problems and their solutions. Paper presented at the Center for the Study of Ideologies. Personal archive of the author. Cited on Mitev, P.-E. 2017

sector. The combination of natural factors and institutional norms predetermines the complexity of paralleling in the production process the specificity of elements of non-living and living nature with conditions created by society. The factors that determine the conditions, type and nature of the resources at the input of the economic system of agriculture are heterogeneous in nature, dynamically changing under influences, sometimes external to the nature of the production process in the primary sector. Therefore, at the output of the functioning of the system of public relations in agriculture are the results of the economic activity of the subjects in the primary sector. As a result of the course of the production process, carried out under social relations of different maturity, the inputs of the agricultural sector in the system of the national economy may have different characteristics. An example in this regard is the sharply buoyant agricultural land market after 2007 and the reduced amount of uncultivable land in Bulgarian agriculture. Political change with a strong positive impact on the business environment in the sector. The favorable agro-climatic conditions for production and the financial support under the CAP create a positive synergistic effect - sustainable average yields of cereals in Bulgaria in the years after the country's full membership in the EU. The realization of high yields is an important prerequisite and an essential element for creating a guaranteed income and secure liquidity in periods of crisis. Again, we will refer to the specific functionality of this production and the fact (which we have already commented on the growth of UAA) that cereals are a recognizable commodity. Their demand on international markets is determined both by their marketability and functionality, and by the potential for processing and creation of products with added value. Grain production is at the base of the food chain, it is an irreplaceable food resource, a source of sustenance. In this capacity, grain is a guarantee of food sovereignty and an element of national security.

Social relations in connection with the use of land, as well as the development of economic units in Bulgarian agriculture, are established in an environment of a dominant "free market", in the absence of a national long-term vision for the development of the sector. Domestic demand factors for agricultural land as the main and indispensable production resource in the primary sector were absent until the beginning of the new millennium. The market has been "moving" since 2002, thanks to external factors. With the advent of SAPARD, the interest in agricultural assets is manifested in the revitalization of the economic situation in the sector. The result is activation and development of the processes in the system of land relations in our country. The

demand for agricultural land also favors this, given the economic revival in the production of crops with a fused surface, among which cereals are the leading ones. Land becomes the stock exchange commodity with the highest liquidity.

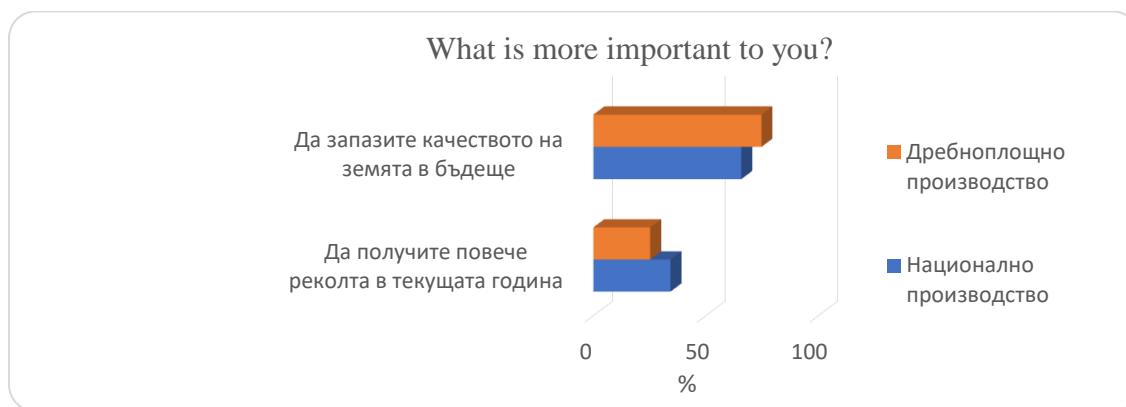
Membership in the common European economic space provides an opportunity to use the financial flows from the EU budget intended for the implementation of dynamically developing community policies for the so-called "green practices and policies" in the spirit of Europe's "Green Deal" strategy. This is a real challenge for our agricultural producers and especially for the bodies authorized to administer the processes in the agricultural sector, the implementation and management of European policies and programs in our country. There are real prerequisites for Bulgaria to turn out to be the "profitable beneficiary" of the increasingly fine-grained eco-adjustment of the CAP.

The significance of agriculture for the national economy and for the socio-cultural level of society in our country is irrevocable in all periods of transformation of the socio-economic model of society. Twelve years after the end of the Russo-Turkish war, Peter Gabe published a study in which he wrote: *"...agriculture is the only branch on the condition of which both the economic and political existence of our country depends..."* (Gabe 1890).¹² This thought is relevant even today, when the modern economy enters a stage of development defined as a "new reality", burdened by political, economic and environmental paradigms and parameters.

For Bulgaria, given the already mentioned comparative advantages for economic activity in the primary sector, the process of greening the policy to support farmers is of interest and becomes an object for a special and detailed study. A decade after it was administered, the greening of agricultural production was endorsed in the CAP program and budget framework (2014-2020). This is the result of the 60-year improvement of the Community agricultural policy, which continues in the upcoming CAP 2023-2027. Subsequent changes are dictated by the ever-increasing ecological sensitivity of the world and European public after the beginning of the new millennium, upon entering the Anthropocene. The support for the so-called "green practices and policies" in the spirit of Europe's "Green Contract/Green Deal" strategy is a real challenge to our farmers and especially to the authorities authorized to administer the processes in the agricultural

¹² Peter Gabe is a political economy graduate in Europe, an emigrant from Ukraine who settled in Dobrudja. He created an innovative for its time agricultural holding, which was a center of attraction for the emerging Bulgarian intelligentsia and a prototype for the writing of "The Homestead on the Border" by Yordan Yovkov. Dora Gabe is his daughter.

sector in the implementation and management of European policies and programs in our country. There are real prerequisites for Bulgaria to turn out to be the "profitable beneficiary" of the increasingly fine-grained eco-adjustment of the CAP. Bulgarian agricultural subjects are inheritors of rich socio-cultural traditions and generational adjustments for a gentle attitude towards agricultural land. This is evidenced by the results of empirical sociological research¹³ conducted regionally in 2010 among farmers from an area characterized by small-scale production, as well as nationally among registered farmers in 2012.

Source: ESS regional 2010, ECI national 2012.

The analysis of the graphically presented data on the priorities of the farmers provides essential information about their attitude to the land as an irrevocable factor for their future economic activity. Preserving the quality of the land resource is more important than getting more harvest in the current year. The attitude to the land is a marker for potential synergistic benefits of the application of CAP in agricultural practice and preservation of the living environment. The answer to the question "What is more important to you" harmonizes with the paradigm of social interaction in the Anthropocene.

The third chapter is focused on the potential and opportunities for the development of the sector. When we talk about potential, we always mean a good knowledge of the opportunities for development that are available in each separate sphere of material life, the social system and the cultural field. Perhaps this foundation allows Peter Drucker to consider that "The best way to predict the future is to create it." In the spirit of this approach, the author looks for potential and opportunities for the development of the sector *in the intersection between the attitudes and*

¹³ ESR are part of the work on the project "Transformation of the national value system and its synchronization with European models: the development of ecological culture as an indicator of the translation of European values in Bulgarian society" (2008-2012). The project is financed by the "Scientific Research" Fund at the MES.

practices of Bulgarian farmers and the future changes in the CAP 2023-2027. Environmental practices in the social interaction paradigm are examined, presented in a comparative analysis at the regional and national level; small farms and family farming in a changed political context; processes in the size of agricultural entities and the used agricultural area in Bulgaria and some countries of Central and Eastern Europe in order to highlight the inequalities registered in our country.

The results of empirical sociological research show that Bulgarian farmers are motivated to apply the eco-measures of the CAP, as they have a high environmental culture. The question: **"Does agriculture damage the environment or not"** shows a very high level of *awareness* at the *national level*. Every sixth respondent believes that agriculture does not damage the environment, every fourth answers, "yes, but not much". There are very few "can't judge" responses registered, and "yes, a lot" responses are single. Every third respondent from *small-scale producers* believes that agriculture does not harm the environment. One in five cannot judge. This result can be explained by the fact that a large part of the respondents are engaged in the so-called court farm, are not market-oriented and produce for their own consumption. *Every fourth respondent answers "yes, but not much", an opinion that brings the two groups of producers closer together and hints at some hesitation on the part of the Bulgarian producer of agricultural products. This fact is essential and will be the subject of subsequent analysis. "In your opinion, what in agricultural production harms the environment the most?" is the question that shows that 40% of respondents nationally identify pest control products as the most harmful. This is an opinion shared by 25% of respondents at the regional stage of the survey. Those employed in small-scale production define the use of artificial fertilizers as the biggest polluter. This is the response of one in three in the regional survey. These results register high ecological and technological literacy among both groups of producers and are a prerequisite for the successful implementation of the new CAP (2023-2027).*

Almost three times as many respondents who are registered agricultural producers answered: "nothing hurts", compared to those who are engaged in small-scale production. This can be explained by the fact that some are market-oriented, this is their main employment, a business that they know and expand. The profile of smallholder farmers is different. The motivation, too. This also explains the discrepancy in the responses of the two groups that growing monocultures is harmful. Twice as many respondents gave this answer from the group of those employed in

small-scale production. Given the small plots of land they cultivate, the importance of crop rotation is essential for them to realize a good harvest. Too often they apply crop rotation that they "inherited" from their ancestors.

"To what extent do you consider the qualities of the land?:

- **when choosing a culture** - Here is a question that focuses on itself and ecoculture and the *Bulgarian's attitude to the land*. At ESS we have a special panel on this issue. Here we only note that the attachment of the Bulgarian agricultural producer to the land is not only to a means of production, an investment or a source of income. It is both an irreplaceable natural resource and a family treasure. Its importance as a "place where crops are grown" is undeniable. Moreover, the land acquires a qualitatively new dimension, determined by its role as an "intermediary" between living nature, ongoing biological processes and the harvesting of economic production. The paradigm of social interaction is a factor and cause of rent-seeking benefits in the "green philosophy" in the new Community agricultural policy after 2023. The answers to the question reveal a complete consensus among both groups of respondents. The opinions are parallel and confirm the truth of the above judgments. The Bulgarian agricultural producer knows and skilfully uses the qualities of the land as the main means of production. It is a valuable natural resource and an irrevocable factor for harvesting both a sustainable yield and obtaining a good income from the current economic year. The majority of respondents from both groups *"completely"* consider the qualities of the land when choosing a crop. *"Rather yes"* is answered by every third respondent from both groups of producers. This result is a favorable prerequisite for the successful implementation of the increasingly green CAP (2023-2027).

- **when choosing a technology**, serious specialized knowledge is required in order to combine the quality characteristics of the land with the technological requirements for growing the relevant crop. A comparison of small-scale and national production highlights serious differences in favor of registered agricultural producers. The data show that almost *65% of the respondents from the national ESS fully match the technology* of the cultivated crop with the quality characteristics of the land. In the case of small-scale production, only 18% of the respondents answered positively. Every third of both groups gives the answer "rather yes". For the small area, every third answered "rather not". But, in contrast to the high percentage of respondents who answered "rather no" among those employed in small-scale production, at the national level this answer was given by a very small percentage of respondents. Units answered "not at all", while

almost 13% of farmers cultivating small areas indicated this answer. These results highlight a serious information deficit and a need to fill the vacuum of specialized knowledge among farmers practicing small-scale production. This requirement is leading in the increasingly greening CAP and becomes relevant in the reorientation of an increasingly large financial resource to support "green" practices.

- **in crop rotation** - Equally important for ecology is a technological discipline, the correct rotation of cultivated crops and matching their requirements with the quality parameters of the land. *Every seventh respondent from the national ESS answers "completely", against every third engaged in small-scale production.* Every fifth of the registered farmers answered "rather yes". Almost 45% of producers cultivating smaller plots of land give this answer. Около 18 % от дребнолощните производители – „по-скоро не”, докато на национално ниво този и отговор „не” са със символични стойности.

A generalization can be made that the high ecological culture of the Bulgarian agricultural producers is an expression of sustainability in the attitudes and practices of applying technological solutions that protect the natural resource and the environment. The interest in the production of ecologically clean and food of guaranteed origin is growing. A favorable synergistic relationship and interdependence is registered, providing a real opportunity to increase the quality of life of the individual producer, the family farm and society as a whole. An emanation for social interaction.

The paradigm of social interaction is also confirmed by the analysis of the results of a *group interview conducted in 2014 among representatives of the national and local administration.* Representatives of the local administration are actively looking for mechanisms to overcome some weaknesses in the application of the measure on the ground. Closer cooperation with the representatives of the park when delineating the plots, attempts to draw on other layers as well, advice to the beneficiaries on the procedures are part of the working solutions that lead to an increase in the effectiveness of pastoralism in places. The motive: "We know each other" also contributes to taking steps to remove some administrative contradictions and overcome known bureaucratic barriers. The employees of RAS say that they are able to make even additional efforts, but to overcome the technical difficulties in preparing the documents of the beneficiaries. In places, the expertise and subjective motivation of the workers are often decisive for increasing the effectiveness of the application of measure 214 on the territory of the National Park "Central

Balkan" (town of Pavel Banya, town of Teteven, town of Troyan). Solving problems of an administrative and informational nature would lead not only to territorial expansion, but also to a qualitative increase in the effect of the implementation of the CAP 2023-2027 in our country.

Through the analysis of the representative data from the conducted ESS, the interrelationship between the method of organic production and small/family farms is deduced. The combination of economic activity in the agricultural sector, not by chance called the primary sector of the national economy, with the protection of natural resources puts the subject of biological production in a priority place. Biological production is a way to limit the process of depletion of natural resources caused by human economic activity. It is family farming that is the most plastic to the protection of the natural resource in agriculture and the living environment, shows the analysis of the representative data from the carried out ESS. The philosophy in the activities of the ESS respondents is that deep socio-cultural layer that keeps the human-nature relationship alive, despite too often the food need and objectified by the socio-economic environment need to ensure the food sovereignty of the family and the wider family. Maslow's theory is unknown to the actors of family farms, but the healthy living code of these people provokes the research community from a number of interdisciplinary collectives to pose new scientific questions in the Anthropocene era. The paradigm of social interaction also proves its relevance when deciphering the results of a European poll conducted in the period October-December 2021 in connection with the future economic development of the EU.¹⁴ The attitudes of European citizens draw an interesting profile, presented in the following diagram.

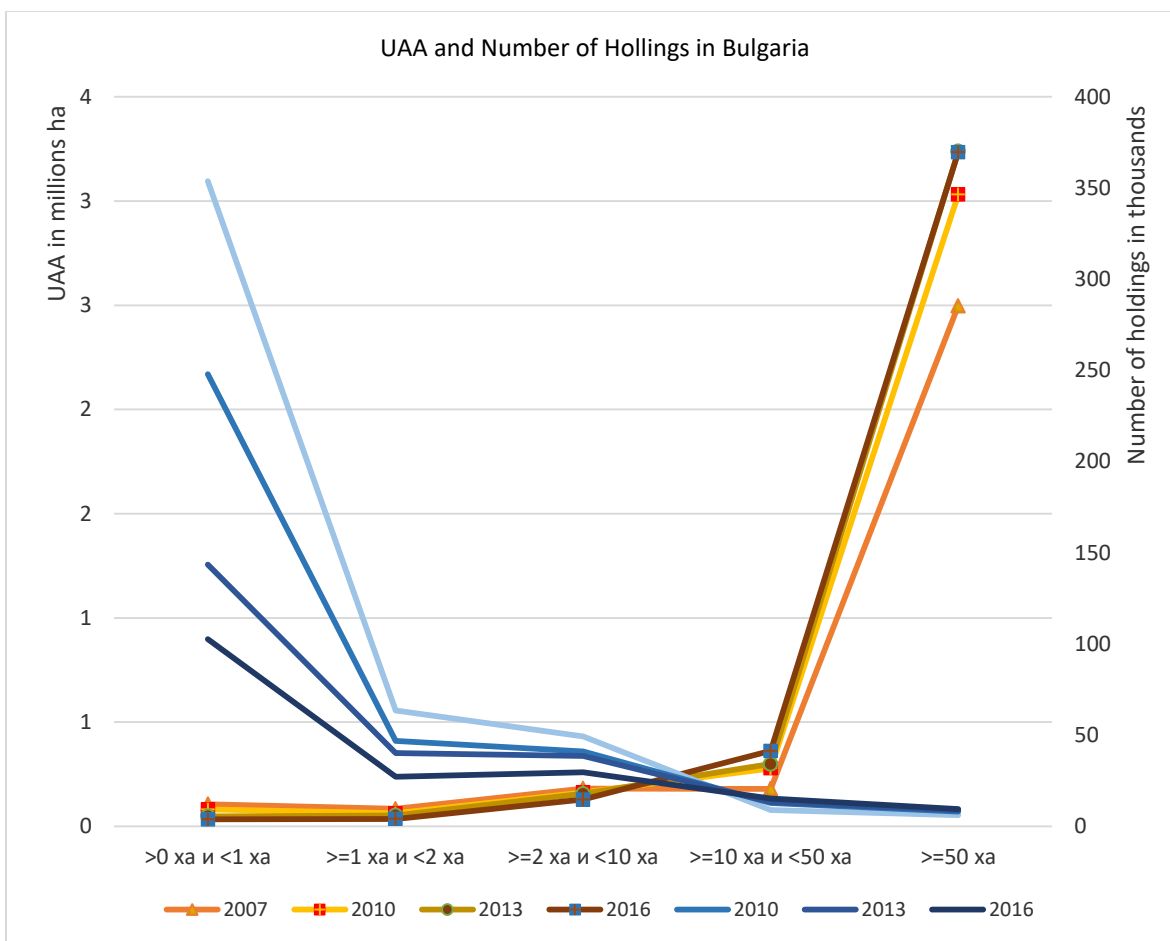

¹⁴ Online public consultation on the review of the EU economic governance framework. Summary of responses. Final Report, Brussels, 28.3.2022 SWD (2022) 104 final

The three most used words by the respondents, among a selection of a total of 50 words from the answers to the open-ended questions, are: *social, fiscal, economic*. The font size is an expression of the frequency of use of each of the 50 words. They are shown in the given figure. The font size is an expression of the frequency of use of each of the 50 words.

The model of social interaction is the functionality that reflects the most essential characteristic of Bulgarian agriculture and is an expression of the emanation of the sector. *The role of the primary sector for the development of the national economy and the importance of agriculture in adding value to the national economy are factors for the socio-economic condition of the society at the macro-, meso- and micro-level. After the macrosocial transformation, these processes are projected/resulted in the economic environment and are an expression of the social interaction of the society. In periods of policy change, agriculture is a social buffer that provides society, communities and the individual with security, employment and livelihood. Therefore, it is necessary in the new budgetary and planning period of the CAP to have stronger national support for Bulgarian agriculture, in order to demarcate the registered strong inequalities in the sector.* The analysis of the information presented in the following graph reveals a process of pronounced and strengthening dichotomy¹⁵ between the used agricultural area and the structure of the economic entities operating in Bulgarian agriculture. With the relatively modest national support for agricultural production, the open foreign trade exchange with expanded opportunities, Bulgarian agriculture is increasingly taking on a monocultural appearance. Large farms are industrializing production processes, growing cultural plant species with a fused surface, modernizing technological solutions with the help of support from European funds. In the course of an office study conducted during the implementation of the POSESIN project, the author of the study assessed the positive role of increased competitiveness, the achieved volumes of production with high quality indicators for improving the economic situation in Bulgarian agriculture and increasing the value created by the sector in the national economy.

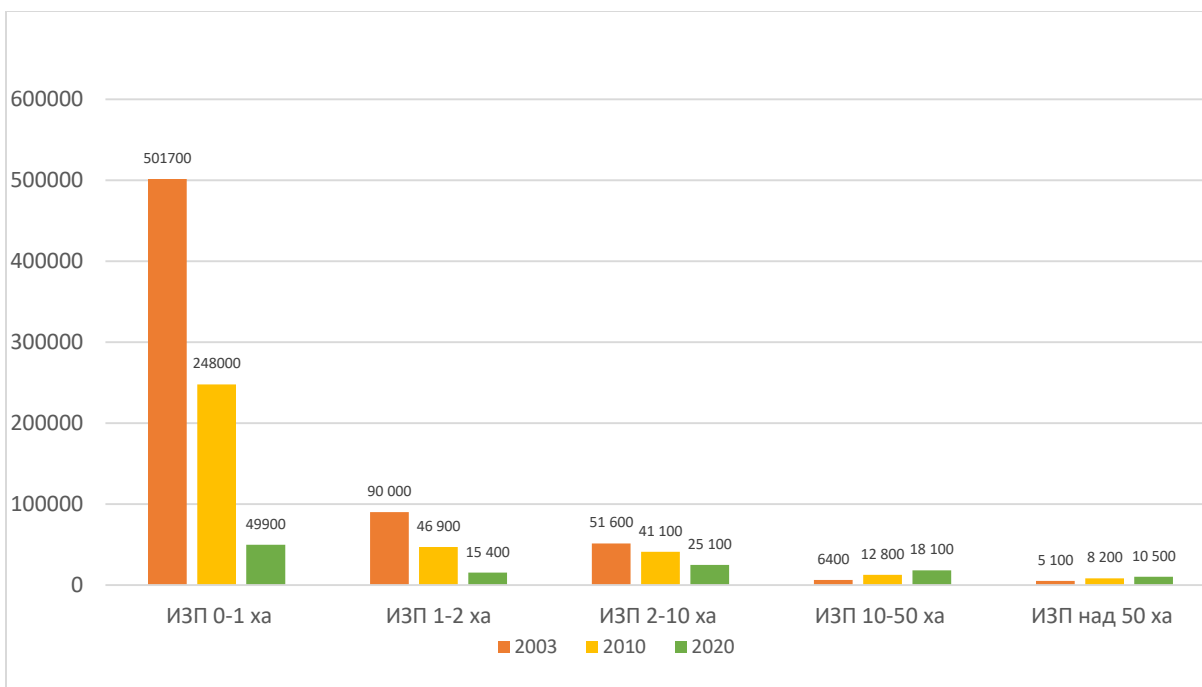
¹⁵ From Greek: διχοτομία - "to divide into two"

Source: *Ministry of Agriculture. Department of Agrostatistics*

With the existing structure of production units in Bulgarian agriculture, large and small farms predominate. The former specialize mainly in the production of grain and technical crops, and the latter in animal husbandry, fodder production, in the cultivation of vegetables, fruits, etc. labor intensive crops. Average farms, which are a benchmark for family farms in the EU-27, are still unsustainable in our country. The largest farms are also located in the areas with the largest areas of arable land. The largest source of funds for agriculture is direct area payments, which, together with national area payments, stimulate the production of grain, technical and fodder crops, where production costs are relatively low (MAFF, Agrarian Reports).

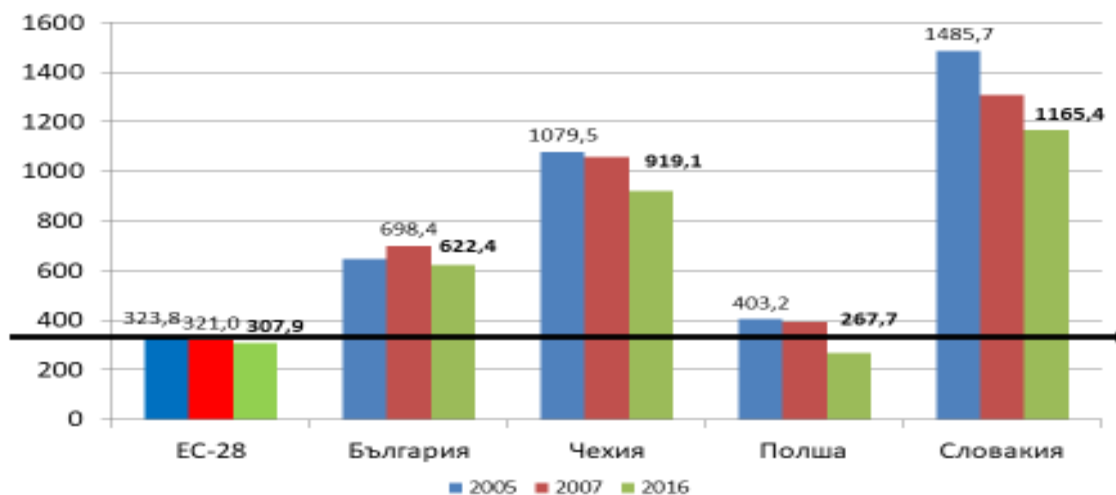
The tendency to decrease the number of agricultural holdings in all regions of the country continues. In 2020, the number of farms with an UAA of less than 10 ha significantly decreased compared to 2010. The largest reduction (80%) of farms with UAA up to 1 ha. About 9% of the farms (with 50 ha and more of) manage 85% of UAA. Their number increased by 28% compared to the 2010 census.

Source: *Ministry of Agriculture. Department of Agrostatistics*

The distribution of UAA by the size of farmed areas, reflected in the graph, shows a process of the most dynamic reduction in small farms (up to 2 ha), almost 2 times. To a lesser extent, a decrease was also reported for small farms (from 2 to 5 ha) - by nearly 18%. The ongoing processes are characterized by a positive trend of a double increase in the number of medium-sized farms (from 10 to 50 ha) and by a nearly 36% increase in relatively larger farms with a land area of more than 100 ha. *With the differences thus indicated, a question must be raised to solve the main contradiction for the appearance of a dichotomy: whether to continue the stimulation of large-scale agriculture, or to support the sustainability of agriculture in the face of small and medium-sized farms, family-type farms whose existence is crucial for the survival and development of rural areas.*

In this regard, we present a comparison in graphic form of empirical data from Eurostat illustrating the structural differences in large farms in agriculture in some European countries.

Source: *Calculated from Eurostat data*

The benchmark is Polish agriculture, whose structural changes in large farms are in harmony with the state of these entities at the middle European level (EU-28). Bulgaria also recorded a decline in the average size of the largest holdings, but it remained twice as high as that of the average European production units in the sector. The author's opinion about the complexity of social relations in the use of agricultural land after the macro-social transformation is confirmed. Pressure/influence of dynamic changes on the primary sector of a political nature also arise from the country's accession to the common European economic space. The society frames the development of the economic system of Bulgarian agriculture between the liberal mantra of the "market economy" and the Brussels community norms, which turns out to be a test for the economic vitality of agriculture in Bulgaria.

Conclusion:

The study Bulgarian agriculture after the macro-social transformation is a scientific analysis of the state of the social model of society in a period of basic change, which is projected on the economic system of the primary sector in our country and affects its importance for the creation of value/income for the national economy, for the maturity of social relations in connection with the use of land, the development of socio-economic processes in the sector and their influence on the state and development of the economic system of the sector. Based on theoretical constructs from the work of scientists from different eras, as well as adapting the social models for human needs of Abraham Maslow and AGIL of Talcott Parsons, the author forms a model of social

interaction, which is the methodological framework and construction of the dissertation research. This is a starting point for explaining the complexity of the thematic field of study.

Bulgaria's full membership of the EU-27, the country's accession to the common European economic space and the application of the Community agricultural policy further catalyze and dynamize the changes in the economic system of Bulgarian agriculture. Disproportions appear in the agricultural sector, which in certain sub-sectors take the form of imbalances. Productions for which our country has unique natural and climatic datums and monopoly conditions for production turn out to be "vulnerable". There is a manifestation of dichotomy in economic units, in the use of land, as well as in the absorption of financial flows by European and Bulgarian taxpayers. The idea of income support, due to the chosen method (of area), expands the extensive production in our country to economically unreasonable proportions. In the case of a large part of the cultivated primarily cereal crops, no added value is created. Bulgaria is a net exporter of grain. Despite the positive foreign trade balance in trade in agricultural goods, the almost industrialized production of cereals on an expanding scale deprives some people in these regions of their livelihood, reduces biodiversity and depletes the humus layer of the soil. The agricultural and economic systems are not in a harmonious relationship, as a result of which a number of social systems are in deficit. All these processes are the result of *laissez faire* policy, part of the institutional theory and give rise to the "Black Swan" effect. In recent years, social paradigms have changed, policies have been adjusted to solve more and more challenges facing society, economic theories have converged and been upgraded. Property rights offer a chance for market efficiency from institutional theory to allow a number of social problems to be solved as well. Theoretical constructs are essential research solutions when studying complex socio-economic phenomena, such as are manifested in Bulgarian agriculture given dynamic processes after the macro-social transformation. Their research allows to highlight and reveal a number of problem areas, as well as synergistic opportunities, manifested by the presence/meeting of socio-cultural traditions and community agricultural policy in Bulgarian agriculture.

Reference to the scientific contributions in the dissertation

1. For the first time, an attempt is made for an overview scientific analysis of the agricultural sector in Bulgaria after the macro-social transformation of the 1990s. The

complex processes of changes in the economic system of agriculture are revealed and the essential importance of the sector is highlighted both in creating value for the national economy and in ensuring the livelihood and sustenance of the population in crisis periods.

2. The research uses Maslow's and Parsons' models to adapt and align with the social interaction paradigm. The author's adaptation of the model for social interaction allows to apply interdisciplinary economic and sociological knowledge, thanks to which all the endogenous possibilities of Bulgarian agriculture stand out in the macro-social transformation.
3. The changes in the economic structure of agriculture after the political process of changing the socio-economic system and the model of society in our country are revealed.
4. The processes in the sector that occurred after the implementation of the Community agricultural policy are studied. Substantial disproportions with the rank of imbalances are found between the subsector of crop production and the subsector of livestock production, as well as between their subsectors.
5. The connections between the rational use of monopolistic natural qualities, the role of the biological factor and their influence on the system of Bulgarian agriculture in our country are established, with a view to uncovering potential sources of synergies for the Bulgarian nature.
6. Empirical sociological surveys were conducted among farmers in a region typical of small-scale production, as well as a nationally representative ESS among registered agricultural producers. A high ecological culture is found among the Bulgarian farmers in both groups.
7. With the help of qualitative research, certain "bottlenecks" are registered in the process of informing economic entities, which are a sign of problems both in the communication between farmers and administrative authorities, and between the different sectoral administrations in the application of the CAP.
8. Relationships of dependencies are derived, establishing the fact that Bulgarian agriculture after the macro-social transformation is in harmony with the "Green Transformation", a consequence of the requirements of the "Green Deal", relevant to agriculture. 9. The

model of social interaction is the functionality that reflects the most essential characteristic of Bulgarian agriculture and is an expression of the emanation of the sector. *The role of the primary sector for the development of the national economy and the importance of agriculture in adding value to the national economy are factors for the socio-economic condition of the society at the macro-, meso- and micro-level. After the macrosocial transformation, these processes are projected/resulted in the economic environment and are an expression of the social interaction of the socium. In periods of policy change, agriculture is a social buffer that provides society, communities and the individual with security, employment and livelihood.*